Socijalnogeografska transformacija Grada Koprivnice

Posavec, Hrvoje

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:084996

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb

Hrvoje Posavec

SOCIJALNOGEOGRAFSKA TRANSFORMACIJA GRADA KOPRIVNICE

Diplomski rad
predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb,
2017.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija Geografije; smjer: Prostorno planiranje i regionalni razvoj, pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Vedrana Prelogovića.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

SOCIJALNOGEOGRAFSKA TRANSFORMACIJA GRADA KOPRIVNICE

HRVOJE POSAVEC

Izvadak: U ovom radu je prikazana socijalnogeografska transformacija Grada Koprivnice u razdoblju nakon 2. svjetskog rata do danas. Ukratko je prikazan prostorni razvoj Koprivnice te su analizirani glavni faktori i pokazatelji socijalnogeografske transformacije. Osnovni procesi koji se pojavljuju na području Grada Koprivnice su industrijalizacija, deagrarizacija te urbanizacija. Oni su utjecali na ubrzane gospodarske i demografske promjene područja, posebice nakon 1970. godine. Te promjene su se odrazile na promjene broja zaposlenih po sektorima djelatnosti, obrazovne i biološke strukture stanovništva, rast gradskog stanovništva, način korištenja zemlje.

62 stranica, 17 grafičkih priloga, 8 tablica, 25 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Koprivnica, socijalnogeografska transformacija, industrijalizacija, deagrarizacija, urbanizacija

Voditelj: doc. dr. sc. Vedran Prelogović

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Vedran Prelogović
doc. dr. sc. Jelena Lončar
doc. dr. sc. Ivan Zupanc

Tema prihvaćena: 7. 2. 2017.

Rad prihvaćen: 12. 9. 2017.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

SOCIO-GEOGRAPHIC TRANSFORMATION OF THE CITY OF KOPRIVNICA

HRVOJE POSAVEC

Abstract: This Thesis presents a sociogeographical transformation of City of Koprivnica in the period after the Second World War until today. It describes a spatial development of Koprivnica and analyzes the main factors and indicators of sociogeographical transformation. The main processes that occur in the City of Koprivnica are industrialization, deagrarization and urbanization. This caused changes in the economic and demographic structure in Koprivnica, especially after 1970. This transformation had effect on the changes in the employment strucutre, educational and biological structure of population, urban population growth and land use.

62 pages; 17 figures; 8 tables; 25 references; original in Croatian

Keywords: Koprivnica, sociogeographical transformation, industrialization, deagrarization, urbanization.

Supervisor: Vedran Prelogović, PhD, Asisstant Professor

Reviewers: Vedran Prelogović, PhD, Asisstant Professor
Jelena Lončar, PhD, Asisstant Professor
Ivan Zupanc, PhD, Asisstant Professor

Thesis submitted: 7th February 2017

Thesis accepted: 12th September 2017

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ:

1. Uvod 1
1.1. Predmet istraživanja 1
1.2. Prostorno-vremenski okvir istraživanja 1
1.3. Dosadašnja istraživanja 4
1.4. Cilj i zadaci rada 5
1.5. Metodologija istraživanja 6
2. Prostorni razvoj Grada Koprivnice i okolice 7
2.1. Razdoblje do kraja 15. stoljeća 7
2.2. Razdoblje turskih osvajanja – 16. i 17. stoljeće 9
2.3. Razdoblje 18. i 19. stoljeća 10
2.4. Međuratno razdoblje – od 1918. do 1945. godine 14
2.5. Razvoj u suvremeno doba – od 1945. godine do danas 16
3. Čimbenici socijalno-geografske transformacije 19
3.1. Geografski položaj 19
3.2. Fizičko-geografska obilježja 19
3.2.1 Reljef 19
3.2.2 Klima 21
3.3. Promet 23
3.4. Gospodarstvo 24
3.5. Dnevne migracije 26
3.6. Funkcije rada 27
3.7. Centralne funkcije 29
4. Pokazatelji socijalno-geografske transformacije 31
4.1. Demografski procesi 31
4.1.1. Razvoj naseljenosti do sredine 20. stoljeća 31
4.1.2. Razvoj naseljenosti od sredine 20. stoljeća 33
4.2. Struktura stanovništva 36
4.2.1. Biološka struktura 37
4.2.2. Ekonomska struktura 43
4.2.3. Obrazovna struktura 46
4.3. Transformacija prostorne strukture grada 48
5. Procesi socijalno-geografske transformacije 50
5.1. Deagrarizacija i deruralizacija 50

5.2. Urbanizacija.....53
6. Zaključak. 56
7. Literatura.....59
8. Izvori……. 60

1. Uvod

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je analiza socijalnogeografske transformacije Grada Koprivnice, naročito u razdoblju od sredine 20. stoljeća do danas, a koja je bila potaknuta raznim društvenim i ekonomskim procesima. Ta transformacija je izražena u funkcionalnoj, socioekonomskoj i morfološkoj dimenziji prostora.

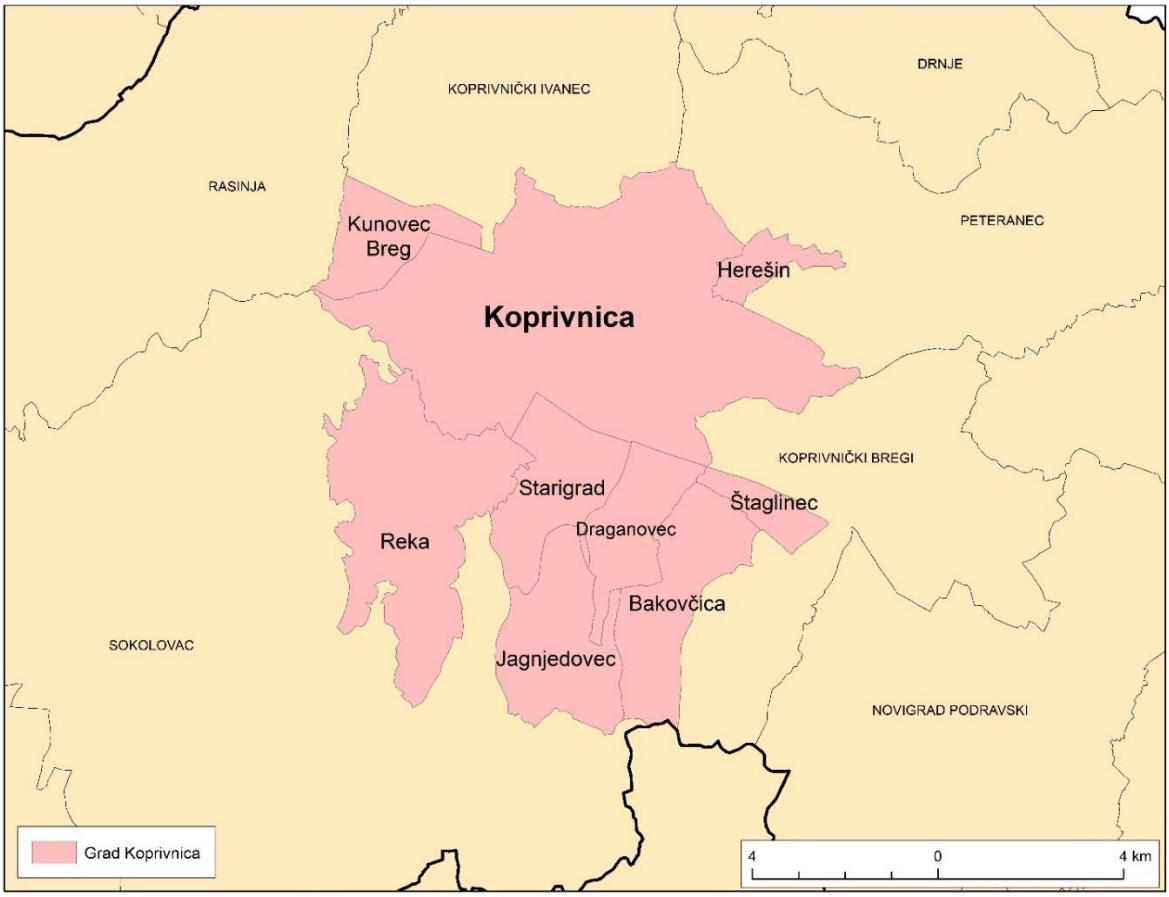
Zadatak ovog rada je istražiti uzroke i čimbenike socijalno-geografske transformacije u Gradu Koprivnici te objasniti procese, koji su sastavni dio te transformacije. Poseban naglasak istraživanja bit će na socijalnogeografskim procesima koji se, posebice u drugoj polovici 20. stoljeća, pojavljuju na području Koprivnice (deagrarizacija, urbanizacija, dnevne migracije i sl.). Na primjeru gornje Podravine[1], u čijem se središtu nalazi Koprivnica, može se pratiti transformacija geografskog prostora iz tipične agrarne regije u razvijeno industrijsko područje, pa danas i do razvoja postindustrijskog društva. Upravo su sekundarne djelatnosti bile glavni čimbenik rastakanja tradicijske agrarne strukture, a procesima industrijalizacije ne samo da je posve promijenjena struktura stanovništva prema djelatnostima, nego su unijete promjene u brojne sastavnice života (Feletar, 2011). Ti procesi imaju velik utjecaj na dinamične promjene u gospodarstvu i demografiji tog područja, te se postavlja pitanje kako su se ti procesi odrazili na Grad Koprivnicu i time će se ovaj rad baviti.

1.2. Prostorno-vremenski okvir istraživanja

Prostor interesa istraživanja ovog diplomskog rada je administrativno-teritorijalna jedinica Grad Koprivnica. No, zbog cjelovitijeg razumijevanja socijalnogeografskih procesa, istraživani prostor će se u ovom radu stavljati i u širi prostorni okvir, na razinu županije. Za vrijeme SFR Jugoslavije, prostor općine Koprivnica obuhvaćao je, osim današnjeg teritorija grada Koprivnice, i teritorije današnjih općina Drnje, Đelekovec, Gola, Hlebine, Legrad, Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Novigrad Podravski, Peteranec, Rasinja te Sokolovac. S druge strane, današnji teritorijalni obuhvat Grada definiran je 1992. godine Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (NN 90/92), a ujedno tim Zakonom Grad Koprivnica dobiva status sjedišta Koprivničko-

[1] Pojam (gornja) Podravina obuhvaća geografski prostor nizine Drave, u kojem se stanovništvo regionalno određuje pod imenom Podravci. To je geografsko i gravitacijsko područje triju velikih općina: Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac.

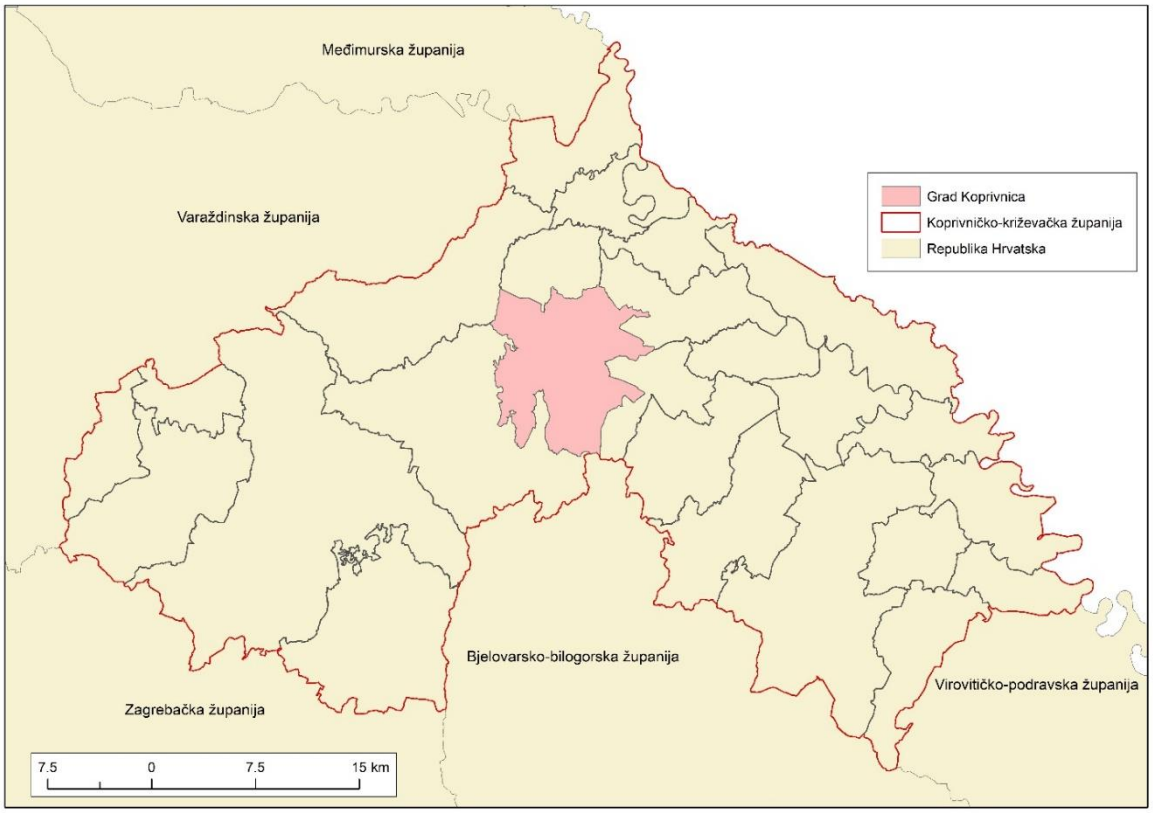
križevačke županije. Prema kasnijim izmjenama tog zakona, u sastav Grada Koprivnice uključeno je 9 naselja koja se prostiru na području od 90,94 km², te zauzimaju 5,2% ukupnog teritorija Koprivničko-križevačke županije. To su, abecednim redoslijedom: Bakovčica, Draganovec, Jagnjedovec, Herešin, Koprivnica, Kunovec Breg, Reka, Starigrad i Štaglinec (sl. 1).

Sl. 1. Naselja Grada Koprivnice

Izvor: Samostalna izrada u ArcGIS-u

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, u Gradu Koprivnici živi 30 584 stanovnika, što je 26,46% ukupnog stanovništva Koprivničko-križevačke županije. Iz tih podataka proizlazi gustoća naseljenosti od 336,3 stanovnika po km^2, što je daleko iznad prosjeka Republike Hrvatske, koji iznosi 75,8 stanovnika po km^2, te je po tome Koprivnica jedan od najgušće naseljenih područja. Grad Koprivnica nalazi se u središtu Koprivničko-križevačke županije te graniči sa pet općina: Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Peteranec, Rasinja i Sokolovac, a na jugu i sa Bjelovarsko-bilogorskom županijom (sl. 2).

Sl. 2. Položaj Grada Koprivnice u Koprivničko-križevačkoj županiji i Republici Hrvatskoj
Izvor: Samostalna izrada u ArcGIS-u

U fizičko-geografskom smislu, Grad Koprivnica se nalazi na pogodnoj lokaciji, to jest na ocjeditoj terasi na kontaktu tercijarnih pobrđa gore Bilogore s južne strane, obronaka Kalnika s jugozapada i močvarnih terena aluvijalne ravni koje je stvorila rijeka Drava sa sjeverne strane. Također, kroz grad prolazi istoimeni potok, po kojem je Koprivnica i dobila ime.

U spomenutom području istražit će se procesi i promjene koji su se odvijali od sredine 20. stoljeća, odnosno nakon Drugog svjetskog rata, pa sve do danas. Ovo razdoblje je izabrano jer su se u posljednjih sedamdesetak godina na ovom prostoru dogodile najznačajnije i najintenzivnije promjene, a koje su imale utjecaja na specifičan razvoj ovog područja, odnosno procesi socijalno-geografske transformacije su se na ovom području najintenzivnije odvijali nakon Drugog svjetskog rata. Njihove uzroci, pokazatelji i čimbenici obradit će se u sljedećim poglavljima ovog rada.

1.3. Dosadašnja istraživanja

Prostor Grada Koprivnice je bio predmetom analize brojnih istraživanja i radova, često kao dio neke veće cjeline, uglavnom područja Podravine. Dosad je objavljeno stotinjak geografskih i historijskih znanstvenih i stručnih radova o Podravini, a u posljednje vrijeme i Koprivničko-križevačkoj županiji. Ponajviše se to odnosi na znanstveni časopis *Podravina* te godišnjak Muzeja Grada Koprivnice - *Podravski zbornik,* gdje su objavljeni brojni radovi koji su vezani za Koprivnicu i njenu okolicu, a koji čine veliku većinu sadržaja navedenih publikacija.

Jedan od najvažnijih radova vezanih za ovo područje je monografija *Podravina - općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti* (Feletar, 1988). Iako u svom naslovu sadrži područje triju općina koje su bile na području Podravine, težište i većina rada su na Koprivnici, ponajviše zbog činjenice da je imala najveći značaj i razvoj kroz povijest, ali i u suvremeno doba.

Autor te monografije, dr. sc. Dragutin Feletar, autor je i većine znanstveno-istraživačkih radova koji su vezani uz područje Podravine. Tako je u časopisu *Podravina* objavljen njegov rad *Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije - s osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001. godine,* koji donosi sistematiziran pregled razvoja stanovništva Koprivnice, prema popisima stanovništva nakon Drugog svjetskog rata, kroz tri razdoblja demografske tranzicije, u usporedbi sa ostatkom županije. Također, autor je i radova: *Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine*, gdje se analiziraju prirodno-geografske značajke gornje Podravine, koje su kroz povijest bile glavni čimbenik prostorne distribucije naseljenosti (Feletar, 2008), te *Industrija Podravine: industrija u ekonomsko-geografskoj strukturi Podravine*, objavljen 1984. godine.

Rad sličnog naziva, *Industrija Podravine – od manufakture do deindustrijalizacije (*Feletar P., 2011), donosi glavne etape širenja industrije u geografski prostor gornje hrvatske Podravine, analizom glavnih razvojnih elemenata kroz pet osnovnih etapa razvoja. To se prvenstveno odnosi na intenzivne promjene u prostornoj slici naseljenosti, zaposlenosti i dnevnim migracijama, ali i na poslovne rezultate gospodarstva, te prostornu distribuciju cestovne mreže.

Deagrarizacija je jedan od važnijih i značajnijih procesa koji je prisutan na ovom području, a opisuje se u radu *Deagrarizacija u razdoblju tranzicije na području Koprivničko-križevačke županije (1991. - 2001.)* (Matica, 2002), gdje se obrađuju strukturne

promjene poljoprivrednog stanovništva, s posebnim osvrtom na procese deagrarizacije u razdoblju tranzicije.

Također, treba spomenuti i dva rada dr.sc. Ratka Vučetića, također objavljeni u časopisu *Podravina*. To su: *Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini* (Vučetić, 2003) te *Prostorni razvoj gradova u Podravini između srednjeg vijeka i 19. stoljeća* (Vučetić, 2011), u kojima se opisuje urbanistički razvoj gradova u Podravini tijekom proteklih nekoliko stoljeća, kada su zabilježene najvažnije promjene. Prikaz povijesnog razvoja organizacije prostora Koprivnice od 18. stoljeća do danas donosi nam rad *Razvoj organizacije prostora Koprivnice od 18. stoljeća do danas* (Fischer, 1984), pokušavajući objasniti i utvrditi povijesni slijed razvoja koji je doveo do današnje slike grada.

1.4. Cilj i zadaci rada

Cilj istraživanja je analizirati i prikazati socijalno-geografsku transformaciju Grada Koprivnice i okolice, koja je potaknuta ekonomskim i društvenim procesima, te ukazati na razne čimbenike koji su pridonijeli tom procesu te kroz koje se aspekte ta preobrazba očitovala. Također, važno je usporediti te procese sa transformacijom područja šire okolice, ponajprije se to odnosi na ostatak Koprivničko-križevačke županije, kako bi se uvidjele sličnosti i razlike Koprivnice sa širom okolicom.

Glavni zadaci istraživanja su, uz pomoć prikupljene literature, analizirati socio-ekonomske i fizičko-geografske uvjete koji su se odvijali na prostoru Grada Koprivnice od polovine 20. st. do danas. Zatim će se, uz pomoć statističkih podataka, dobivenih popisima stanovništva od 1953. do 2011. godine, analizirati demografska i socioekonomska strukturu stanovništva te na temelju analize i sinteze podataka potvrditi ili odbaciti postavljene hipoteze. Također, treba pokušati odrediti buduće smjerove transformacije Grada Koprivnice.

Hipoteze, koje će se kasnije potvrditi ili odbaciti, su:

1. Pod utjecajem procesa intenzivne industrijalizacije, mijenja se socio-ekonomska i morfološka struktura Grada Koprivnice
2. Povoljan prometni položaj i povezanost utječu na razvoj industrije te na procese socijalno-geografske transformacije
3. Koprivnica je u posljednjih pedesetak godina zahvaćena procesima industrijalizacije i deagrarizacije

4. Procesi depopulacije i deruralizacije nisu imali značajniji utjecaj na pad broja stanovnika Grada Koprivnice

1.5. Metodologija istraživanja

Izrada ovog diplomskog rada započela je definiranjem teme i cilja istraživanja, a zatim i definiranjem interesnog područja. Određen je teritorijalni obuhvat od devet naselja koja sačinjavaju Grad Koprivnicu i pitanje njihove socijalnogeografske transformacije. Nakon toga je uslijedilo prikupljanje bibliografskih jedinica čija je tematika usko povezana sa temom i hipotezama rada.

Osim prikupljanja tih bibliografskih jedinica, korišteni su i internetski izvori te podaci popisa stanovništva (od 1953. do 2011. godine). Zatim je, nakon što je određena količina podataka prikupljena, uslijedila njihova obrada i komparacija kako bi se ostvario zacrtani cilj istraživanja. Također, proučavanjem literature te obradom i analizom statističkih podataka, napravljena je sinteza podataka, na temelju čega je nastao ovaj diplomski rad.

Pri obradi podataka dobivenih anketom korištene su metode analize i sinteze, kao i komparacija rezultata sa okolnim područjima te grafička i kvantitativna metoda. Korištena je i deskriptivna statistika za obradu statističkih podataka, a rezultati istraživanja vizualizirani su uz pomoć aplikacija sustava Microsoft Office 2016 te GIS-softvera ArcGIS 10.1.

2. Prostorni razvoj Grada Koprivnice i okolice

2.1. Razdoblje do kraja 15. stoljeća

Širi prostor grada nam daje vrlo rane dokaze nastanjenosti tog područja. U ranijem razdoblju slučajni nalazi, a kasnije povremena, stručno organizirana iskapanja na okolnim terenima daju uvid u pojedine faze razvoja. Manjih neolitskih naseobina ima na cijelom području Grada Koprivnice (Močilski breg, Koprivnica, Farkašić, obronci Bilogore i dr.), ali i u bližoj okolici (lokalitet Seče u općini Koprivnički Bregi, po kojem je nazvana Seče-kultura). Nađeni primjerci oruđa, pomagala pri ribolovu, grobnih priloga, raznih dijelova keramike pokazuju način života tih ranih zajednica (Planić-Lončarić, 1984). Zatim slijede nalazi iz metalnih doba – eneolitika, ranog brončanog doba (oboje na lokalitetu Cerine, kod Koprivnice), ali i iz mlađeg željeznog doba. Ipak, većina pretpostavljenih arheoloških nalazišta još nisu dovoljno istraženi, pa se malo zna o životu na području Podravine (i Koprivnice) u prapovijesno doba.

Neznatno uzdignute gradine, kao sigurna mjesta u prostranstvu ravnice, vrlo često nastavljaju živjeti u srednjovjekovnom razdoblju. Vjerojatno je srednjovjekovno gradište na prostoru Koprivnice, koji se nalazi uz današnji franjevački kompleks, nastavilo život jedne od takvih prapovijesnih gradina, što označuje početak rasta današnjeg velikog naselja. Kao što su utvrđena mjesta iz prapovijesti u nekim slučajevima nastavila živjeti u kasnijim vremenima, tako su i neki prapovijesni putevi proširivani i upotrebljavani u idućim fazama. Veći dio cestovnih pravaca uklopljen je u cestovnu mrežu rimskog razdoblja.

Prostor Koprivnice nalazi se na vrlo povoljnom mjestu spajanja nizinskih, uzdužnih putova (u smjeru istok-zapad), te onih poprečnih i brdovitih, koji na pogodnom položaju prelaze Bilogoru, vežući nizine Drave i Save, u smjeru sjeveroistok-jugozapad (Planić-Lončarić, 1984). Iako na području naselja Koprivnica još nisu pronađeni značajniji antički nalazi, u njenoj neposrednoj blizini (kod Kunovec Brega), pretpostavlja se da se nalazilo i manje rimsko naselje nazvano Piretis, a koje se nalazilo na spomenutom longitudinalnom putu.

Slavensko, odnosno hrvatsko, stanovništvo na području Podravine je, pod utjecajem gospodarskih i političkih promjena uzrokovanih velikom seobom naroda, prošlo trnovit put preobrazbe od plemenskih do feudalnih odnosa, u razdoblju ranog srednjeg vijeka[2].

[2] Rani srednji vijek traje od 5. do 11. stoljeća.

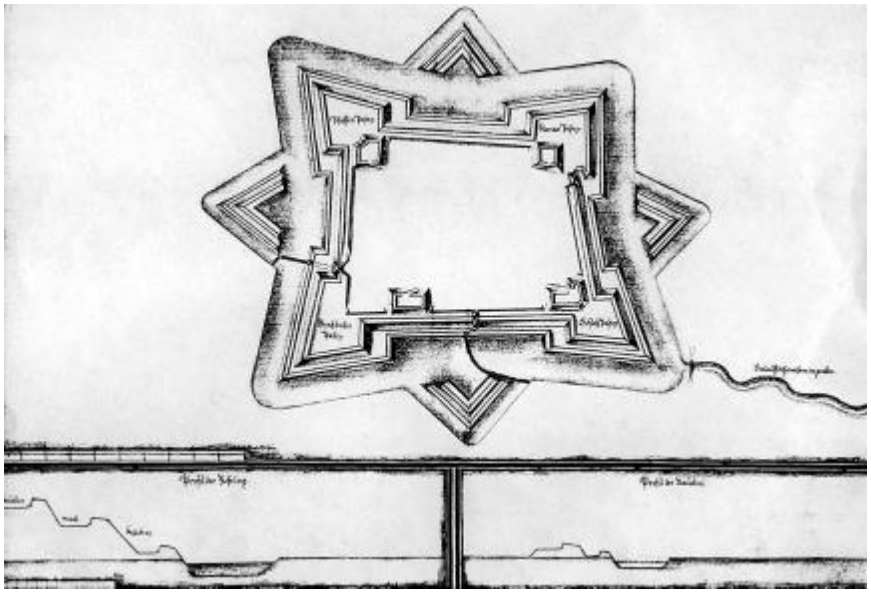
U tom razdoblju, postoji malen broj arheoloških nalaza o životu stanovnika ovog dijela Hrvatske, ponajviše zbog niske kulturne razine, labave državne organiziranosti, ali i načina gradnje – glavni građevni materijali su drvo i slama, koji vrlo brzo nestaju. Također, naseljenost je bila vrlo slaba, ponajprije zbog činjenice da su šume i močvare zauzimale veliku većinu površine tog područja. U to doba javlja se i prva srednjovjekovna gradišta i gradine, koja se lociraju u strateški zabitim močvarama i šumama (Feletar, 1988).

U kasnom srednjem vijeku[3] dolazi do potpunog razvoja feudalnih odnosa i izrazite klasne diferencijacije, a iz tog perioda nalazimo brojne dokumente i ostale podatke i izvore o životu u Podravini. Tada se, na temeljima antičke ostavštine, formira mreža puteva, ali i mreža naselja, gdje ekonomski i društveno jačaju ona naselja koja se nalaze na križištima tih puteva, odnosno ona koja se nalaze na povoljnijim položajima. Sve do razdoblja turskih provala, tu se formiraju i postoje brojna nova naselja, a među njima su Koprivnica te Kamengrad (na području današnjeg prigradskog naselja Starigrad). Prvi pisani dokumenti u kojima se spominje potok Koprivnica (uz koju se smjestio i po njoj dobio ime današnji grad) potječu iz početka 13. stoljeća, a samo naselje Koprivnica se prvi put spominje 1272. godine, u darovnici kraljevića Ladislava IV. kaštelanu koprivničke utvrde Bakaleru, i to pod nazivom Castrum Kopurnicha (Feletar, 1988). Godine 1292. ovdje se doseljavaju i franjevci te osnivaju svoj samostan, čime Koprivnica postaje i značajnije crkveno središte. U to doba, Koprivnica je zaštićena jakom utvrdom Kamengrad, koja se nalazi na obližnjim obroncima Bilogore (a na području današnjeg Starigrada), koja je služila kao mjesto zaklona u slučaju neposredne opasnosti, ponajviše jer se takva gradišta lakše brane nego otvorena naselja uz cestu (Planić-Lončarić, 1984). U drugoj polovici 15. stoljeća, ta je utvrda srušena, a na području Koprivnice gradi se nova utvrda, koja je dodatno zaštitila grad i time su postavljeni temelji za društveni i ekonomski razvoj te samoupravu. U grad se doseljuje velik broj hospitesa – kraljevskih gostiju, koji su imali zadatak razviti obrt i trgovinu. Rastom i razvojem gospodarskih, upravnih i crkvenih funkcija, Koprivnica se smješta među najznačajnija naselja srednjevjekovne sjeverne Hrvatske. Zato je i hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I. Anžuvinac dodijelio Koprivnici povlastice slobodnog i kraljevskog grada 4. studenog 1356. godine. Tom poveljom je Koprivnica postala grad koji ima organiziranu vlastitu upravu i sudstvo, razvijene gospodarske funkcije i uređen odnos prema kralju, veleposjednicima i crkvi.

[3] Kasni srednji vijek traje od početka 14. do kraja 15. stoljeća.

2.2 Razdoblje turskih osvajanja – 16. i 17. stoljeće

Nakon „crnog“ srednjeg vijeka, nastavlja se krvavo tursko doba, a za Podravinu je to značilo vrijeme gospodarskog, kulturnog, ali i demografskog nazadovanja. Sredinom 16. stoljeća, osmanlijska opasnost sve se više približavala Podravini, te je kralj Ferdinand 1548. proglasio Luku Sekelja zapovjednikom svih podravskih četa – onih u Koprivnici, Đurđevcu, te Prodaviću (današnje Virje). Time je na ovom području začeta Vojna krajina, pojačane su vojne posade i obnovljene utvrde (sl. 3), Koprivnica je postala sjedište kapetanije, a sve sa ciljem zaustavljanja daljnjih turskih prodora. Padom Virovitice godine 1552., prostor između Koprivnice i Virovitice postao je granično područje, odnosno područje ničije zemlje. To je uzrokovalo pravi egzodus stanovništva, a i brojna naselja su doslovce izbrisana s lica zemlje. No, jačanjem značaja vojne sile, u Koprivnici stagniraju i propadaju obrtničko-trgovačke funkcije, te dolazi do njihovog konflikta sa vojnim oficirima, koji je završen jenjavanjem turske opasnosti.

Sl. 3. Koprivnička utvrda, prema Stierovom planu uz 1657. godine
Izvor: Žmegač, 1997, 6.

Prostora unutar gradskih bedema je bilo sve manje, pa su intenzivnije gospodarske funkcije bile praktički istisnute iz grada, a broj civilnog stanovništva je sve manji i manji te u gradu živi tek oko stotinjak civilnih građana (Feletar, 1988). No, kada su dovršeni radovi na ojačavanju utvrde te pojačane vojne snage, događaju se velike promjene u konačnom pomicanju osmanlijske granice na istok, a to je imalo pozitivan utjecaj na razvoj naseljenosti cijelog područja, a pogotovo Koprivnice, čija utvrda postaje jezgra novog, većeg naselja

(Planić-Lončarić, 1984). Pod sigurnijim uvjetima života te koristeći svoj povoljni prometni položaj, razvija se poljoprivreda, trgovina, obrt te promet. Nažalost, kao i u prethodnim razdobljima, većina objekata, osim sakralnih, građena je od drveta, te je sačuvano vrlo malo arheoloških nalaza, a sačuvane su većinom crkve.

Doba osmanskih opasnosti donosi i zapaženije promjene u nacionalnoj strukturi, a prije svega se to odnosi na doseljavanje izbjegličkog stanovništva iz Srbije, koje bježi pred osmanskim provalama. Također, u drugoj polovici 17. stoljeća, dolazi do demografske i gospodarske revitalizacije, ti procesi su brži i utjecajniji u okolici Koprivnice, a sporiji na području istočno od Koprivnice, koje je bilo u neposrednom udaru neprijatelja. Tako na području bivše općine Koprivnica, po procjenama Krivošića, živi oko 20 tisuća stanovnika, a sam grad već u to doba postaje najvitalnije gradsko naselje Podravine, „iz kojeg zrače brojne inovacije u okolicu“ (Feletar, 1988).

2.3. Razdoblje 18. i 19. stoljeća

Unatoč protjerivanju Osmanlija na istok, teritorijalno-upravni odnosi na području Podravine se nisu promijenili, jer za austrijsku vlast Vojna Krajina predstavlja izvor prihoda, vojne snage te određena vojna vježbaonica. Takvo stanje je zahtijevalo određenu reorganizaciju, posebice nakon pobuna krajišnika (ali i seljaka), te je Marija Terezija sredinom 18. stoljeća preselila sjedište Vojne Krajine u novoosnovani Bjelovar, a granica se pomiče istočno od Koprivnice. Time je Koprivnica izuzeta od vojne jurisdikcije, poglavarstvo i sud preuzimaju svu upravu, a gospodarstvo je dobilo poticaj za razvoj (Feletar, 1988).

U to vrijeme i dalje vladaju feudalni odnosi, a inovacije u poljoprivredi prodiru vrlo sporo. Tako se u poljoprivredi, kojom se i dalje bavi većina stanovništva, na primitivan način proizvode gotovo sve vrste ratarskih i stočarskih proizvoda, i to ponajviše za vlastite potrebe, ali i za daće državni, crkvi i vlastelinima. Takav status seljaka trajao je sve do sredine 19. stoljeća kada je kmetstvo ukinuto. Ipak, agrarna reforma još nije donesena, pa su se takvi nepovoljni odnosi i dalje zadržali. No, tada su najbrojniji i najutjecajniji stalež u Koprivnici činili trgovci i obrtnici, često udruženi u cehove, a obavljali su i brojne važne upravne i društvene funkcije u gradu. Cehovi reguliraju tokove proizvodnje, određuju kvalitetu i promet robe kao i posao obrtnika, te su zbog toga na bečkom dvoru shvatili njihovu važnost i dali im određene povlastice. Upravo je ovo razdoblje zlatno doba razvoja koprivničkog obrta, posebice od ukidanje Vojne krajine u Koprivnici. Prema demografskim podacima o

Koprivnici iz 1783.[4], od tadašnjih 2677 stanovnika, barem trećina stanovništva je živjela od obrta (uključujući i obitelji obrtnika i šegrta). Okupljeni u devet cehova, u Koprivnici djeluje 151 obrtnička radionica, od čega je najviše bilo čizmara (26 radionica), tkalaca (16 radionica) te tesara (13 radionica) (Feletar, 1988). Tom broju treba nadodati i velik broj trgovaca, te tako dolazimo do zaključka da je Koprivnica krajem 18. stoljeća podmirivala potrebe ostatka Podravine za raznovrsnom robom.

Ipak, krajem 18. stoljeća započinje proces raspadanja cehova, ponajviše zbog inovacija koje donose prve manufakture i industrijska proizvodnja, ali i pobuna šegrta prema svojim majstorima. Novi društveno-ekonomski odnosi, masovna, jeftina i strojna proizvodnja označili su početka industrijske revolucije u Podravini. Ti procesi se događaju sa nekoliko desetljeća zaostatka za ekonomski razvijenom Europom, tek koncem 19. stoljeća počinje doba industrijalizacije. Razvoj industrije je potaknut raznim lokacijskim faktorima, posebice obilje radne snage, prirodna bogatstva, relativno napredna poljoprivredna proizvodnja, određena tradicija proizvodnje, ali i povoljan prometni položaj. No, budući da su ti faktori slabo iskorišteni, manufakture i industrija nisu u predratnom razdoblju postale dominantni oblik privrede, ali su postavile temelje procesa deagrarizacije i deruralizacije. Tako je primjerice, prije početka 1. svjetskog rata, u Koprivnici tek četvrtina stanovništva bilo zaposleno u obrtu i industriji, a polovina se i dalje bavi poljoprivredom, što znači da tada Koprivnica još uvijek naselje sa ruralnim obilježjima, odnosno veliko agrarno selo (Feletar, 1988). Od manufaktura i pogona koji su se nekad koristili, a danas su pali u zaborav, na području Koprivnice u to doba postoje pogoni za proizvodnju svile, ulja te leda, a od najstarijih proizvodnji spominje se pivarstvo i mlinarstvo (Koprivnica tada postaje jedan od prvih gradova sjeverne Hrvatske koji ima paromlin), koji su svojim proizvodnim zahtjevima unaprijedili poljoprivredu. Tu su još i komunalna klaonica, ciglana te solana. Prva prava i značajnija industrija u Koprivnici, a i cijeloj Podravini, je kemijska industrija *Danica d.d* (sl. 4). Ona je imala velik utjecaj na razvoj Koprivnice te jačanje procesa deagrarizacije i industrijalizacije u Podravini, budući je bila jedna od najvećih kemijskih tvornica u tadašnjim južnoslavenskim zemljama. To dioničko društvo je već imalo izgrađenu rafineriju nafte u Bosanskom Brodu, a za Koprivnicu su se odlučili zbog povoljnog prometnog položaja, obilja radne snage te zbog brojnih pogodnosti koje je sam Grad nudio – zemljište, građevni materijal, niski porezi i davanja. Tvornica je puštena u rad

[4] Tabella Conscriptionis Animarum, de item Accrescentiae narum, oec non Matrimoniarum Liberae, Regiaeque Civitatis Kapronсensis pro Anno domini 1783.

1908. godine, zapošljavala je 400 radnika, te postala prvi veći motor razvoja nepoljoprivrednih djelatnosti u Koprivnici (Feletar, 2011).

Sl. 4. Tvornica kemijskih proizvoda Danica d.d., na početku 20. stoljeća
Izvor: *Portal Athena Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb*, athena.muo.hr, (12. 6. 2017.)

Zaključno, industrija u doba prije Prvog svjetskog rata je tek u svojoj početnoj fazi, fazi prodiranja industrijalizacije u ovaj prostor. Broj proizvodnih pogona i obujam proizvodnje u njima, je na vrlo niskim razinama, te znatno zaostaje za razvijenim dijelovima Europe. Prema istraživanjima i radovima dr.sc. Feletara, u to doba u Koprivnici djeluje 19 industrijskih pogona te dva rudnika - Žlebic i Jagnjedovac, u kojima je ukupno zaposleno 690 radnika.

Paralelno uz razvoj sekundarnih djelatnosti, na koprivničkom području razvijaju se i brojne djelatnosti tercijarnog sektora. Prije svega, to su trgovina, promet, ugostiteljstvo te bankarstvo. Prometna povezanost na početku 18. stoljeća je još uvijek na razini kasnog srednjeg vijeka – nema makadamskih cesta, te je cestovni promet slabo razvijen, a uvelike se koriste i rijeke. Ipak, krajem 18. stoljeća nastaju makadamske ceste na glavnim, a sredinom 19. stoljeća i na sporednim prometnim pravcima. Značajniji napredak je vidljiv u željezničkom prometu, jer je u drugoj polovini 19. stoljeća Koprivnica postala jedna od

važnijih postaja na novom željezničkom pravcu, koji je spojio Mađarsku sa Zagrebom i Rijekom. Razvojem željeznice, omogućen je brz ekonomski razvoj podravskih naselja te se pojačavaju procesi industrijalizacije i deagrarizacije, a i „jedan od važnih pokretača nove prostorne slike naseljenosti ovoga dijela Hrvatske“ (Feletar, 1984, 192). Također, u to doba se u Koprivnici razvija i poštanski sustav – 1787. osnovan poštanski ured, 1866. uveden telegraf, a telefonska centrala 1891. godine.

Jedna od najznačajnijih centralnih funkcija Koprivnice svakako je trgovina, koja svoj razvoj doživljava izgradnjom makadamskih cesta i željezničke pruge, na čijim se križištima našla upravo Koprivnica. Dokumenti iz tog doba govore nam da su koprivnički trgovci bili posrednici između izvoza poljoprivrednih proizvoda i sirovina (žitarice, stoka, meso te drvo) i uvoza industrijske robe za potrebe lokalnog stanovništva. Osim domaćih trgovaca, doseljavaju se i Grci, Austrijanci, Nijemci, Česi te Židovi, koji potkraj 19. stoljeća drže veći dio koprivničkih trgovina (Feletar 1988).

Tab. 1. Broj stanovnika i indeks promjene (1857. = 100) u podravskim naseljima od 1857. do 1910. godine

	1857.	**1869.**	**1880.**	**1890.**	**1900.**	**1910.**	**Indeks promjene 1910.**
Đurđevac	4781	5604	6128	6180	6549	6987	146,14
Koprivnica	3224	4243	4627	5118	5710	8018	248,70
Kloštar Podr.	1208	1423	1360	1675	1918	1892	156,62
Legrad	2357	2753	2705	2798	2848	2896	122,87
Molve	2119	2490	2744	2365	2604	2555	120,58
Novigrad Podr.	3220	3477	3813	3960	3903	3909	121,40
Virje	5140	6024	6611	5433	5525	5467	106,36

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., – broj stanovnika, po naseljima,* 2009: www.dzs.hr (14. 6. 2017.)

Iako se u razdoblju prije razvoja željezničkog prometa i sekundarnih djelatnosti gradovi po broju stanovnika se ne razlikuju previše od većih sela, a neka, poput Virja, češće imaju i više stanovnika od gradova, krajem 19. stoljeća gradovi se sve više demografski jačaju, posebice zbog svojeg prometnog i ekonomskog značenja. Iako je prema Popisu stanovništva iz 1857. godine Virje najveće naselje Podravine, pod utjecajem raznih faktora - razvoj prometa, industrije i sl., broj stanovnika Koprivnice se u razdoblju od 1857. do 1910. godine povećao za 148%, dok se u ostalim naseljima broj stanovnika povećavao do 50% (tab. 1).

2.4. Međuratno razdoblje – od 1918. do 1945. godine

Nakon Prvog svjetskog rata, Koprivnica se našla u novoj državi, te joj se mijenja položaj - na granici nove i slabije razvijene države, zapravo na njenoj periferiji. Za tadašnje većinsko poljoprivredno, ali i seosko stanovništvo, procesima deagrarizacije i deruralizacije završava razdoblje obilježeno feudalnim i krajiškim socio-ekonomskim strukturama. To je razdoblje kada poljoprivreda gubi svoje tradicionalno značenje, a industrija se nije dovoljno razvila, pa je tada Podravina ušla u doba stagnacije, naročito pod utjecajem globalne ekonomske krize, na prijelazu iz trećeg u četvrto desetljeće 20. stoljeća. Stanovništvo se sve više ekonomski raslojava, te iako se poljoprivredom i dalje bavi najveći postotak aktivnog stanovništva, taj broj se sve više smanjuje (sa 58,6% 1910. godine na 47,2% 1931. godine). Taj novonastali višak radne snage teško nalazi posao izvan poljoprivrede, jer industrija i ostale nepoljoprivredne djelatnosti još nisu dovoljno razvijene. Glavne karakteristike podravskog sela u to doba su autarkičnost, spora primjena inovacija te začetak specijalizacije (proizvodnja se usmjerava najviše na kukuruz, pšenicu i krumpir).

Stagnacija je karakteristika i industrijskog razvoja tog doba, usprkos brojnim inovacijama i napretku proizvodnih snaga. U takvim okolnostima, vrlo je izvjesno bilo da će primat imati eksploatacija prirodnih bogatstava i jeftine radne snage. Naravno, najveća i najbrojnija industrijska postrojenja usmjerena su na preradu poljoprivrednih proizvoda, u skladu sa razvijenom ratarskom i stočarskom tradicijom ovog kraja. Jedna od značajnijih industrijskih grana bilo je mlinarstvo, a u to doba u Koprivnici djeluju tri paromlina, koji zapošljavaju pedesetak radnika. Najveće prehrambeno poduzeće tada je bila „Industrija ulja hrvatskih zemaljskih plodina d.d.“, osnovana u Koprivnici 1917. godine, a desetak godina kasnije, proširenjem kapaciteta i proizvodnje, ova uljara postaje jedan od većih u državi. Osim prerade tradicionalnih uljarica – bundeva, suncokret i uljana repica, tu su se prerađivale i uvezene, poput kikirikija, kokosovog oraha, sezama i sl. No, nakon samo dvadeset godina rada, zbog svjetske ekonomske krize te preseljenja opreme i strojeva u zagrebačku uljaru, svih 250 radnika je otpušteno, a uljara je zatvorena (Feletar, 1988). Najburniji razvoj doživjela je tada najveća tvornica, već spomenuta Danica d.d., koja je u međuratno doba doživjela i vrhunac, otvorivši dodatno postrojenje za proizvodnju vijaka te zaposlenjem ukupno 650 radnika. Ipak, niti ovu tvornicu nije zaobišla globalna ekonomska kriza sa kraja 1930.-ih, te je tvornica zatvorena 1937. godina, a niti gubitak prijašnjeg, mađarskog tržišta zasigurno nije pozitivno utjecao na daljnji razvoj tvornice. Tako je

koprivnička industrija, u razdoblju prije Drugog svjetskog rata, svedena na najniže grane, a posebice nakon zatvaranja dviju velikih industrija.

S druge strane, tercijarne se djelatnosti u ovo doba značajnije razvijaju, na temelju raslojavanja stanovništva prema djelatnostima i viška radne snage uzrokovane deagrarizacijom i deruralizacijom. Veliku važnost još uvijek ima obrtništvo, a tome u prilog ide činjenica da su u Koprivnici, prema Popisu stanovništva iz 1931. godine, 1204 osobe pronašle zaposlenje u obrtu, što je više nego broj osoba zaposlenih u industriji. Ako bismo pogledali prostorni razmještaj obrtničkih objekata, vidjeli bismo da je on usko povezan sa prostornim razmještajem starih trgovišta, a koja su bila i središta ostalih centralnih funkcija. Dakako, to je značilo i da je Koprivnica najveće obrtničko središte Podravine, gdje je djelovalo oko 300 obrtničkih radnji raznih struka. Najviše se ističu kovači i potkivači, bravari, zidari, bačvari, stolari, krojači, mljekari te frizeri i brijači (Feletar, 1988).

Povezano sa razvojem obrta i industrije, i trgovina doživljava određeni razvoj, potaknuta dugom tradicijom trgovine u Koprivnici, gdje je broj zaposlenih u trgovini udvostručio u međupopisnom razdoblju od 1921. do 1931. godine – sa 5,2% na 10,4% aktivnog stanovništva, a broj trgovina se 1939. popeo na 81 trgovačku radnju, a većinom su to bile trgovine mješovitom robom. Osim lokalnih vlasnika, velik broj trgovina nalazio se i u vlasništvu podravskih Židova, koji gube te trgovine tokom Drugog svjetskog rata. Veliku važnost za trgovinu su imali sajmovi, a u Koprivnici ih je bilo 18 mjesečnih i godišnjih, uz stalni tjedni stočni sajam. Ugostiteljstvo je bazirano na sličnom principu, jer u to doba postoji velik broj manjih točionica i krčmi, a u Koprivnici ih djeluje 30, uz tri hotela – „K caru“, „Križ“ te „Zrinski (Feletar, 1988).

Velike promjene događaju se i u prometu, 1937. godine završena je željeznička pruga Koprivnica-Varaždin, čime je završena željeznička dravska magistrala Maribor-Osijek. To je samo potvrda važnosti Koprivnice kao velikog željezničkog čvorišta, a valja spomenuti i da je koprivnički kolodvor sve do početka Drugog svjetskog rata bio kolodvor sa najvećom međunarodnom razmjenom u tadašnjoj državi. Stanje u cestovnom prometu je bilo potpuno drugačije, jer stanovništvo i dalje putuje makadamskim putevima.

Također, značajan razvoj zabilježen je i na području zdravstva i zdravstvene zaštite, koprivnička gradska bolnica se uvelike širi, a nabavlja se najmodernija oprema tog doba, poput rendgenskog uređaja. Otvara se i Školska poliklinika, čime je povećana zdravstvena zaštita učenika, a tada djeluju i dvije ljekarne. U Koprivnici djeluje i dječji vrtić, dvije osnovne četverogodišnje škole te gimnazija, koja 1920. godine postaje osmogodišnja, te

tako pruža potpuno obrazovanje. Komunalna infrastruktura je još uvijek u povojima, vodovodna i kanalizacijska mreža još nisu izgrađene, električnu energiju koristi malen broj građana, a asfaltirano je samo gradsko središte. Zbog tih činjenica, Koprivnica u predratno doba izgleda kao veliko selo (Feletar, 1988).

2.5. Razvoj u suvremeno doba – od 1945. godine do danas

Nakon završetka Drugog svjetskog rata 1945. godine, opća ekonomska i politička situacija se stabiliziraju, kako u Europi, tako i u tadašnjoj Jugoslaviji, pa se u ovom razdoblju događaju jači prodori industrijalizacije u Podravini. To se posebice odnosi na područje Koprivnice, koje se nametnula svojim statusom velikog središta centralnih funkcija, povoljnim prometnim položajem te dugom trgovačkom, obrtničkom i industrijsko-manufakturnom tradicijom. Time je koprivničko područje postalo ekonomski najrazvijenije u Podravini. U svojim počecima, nova država nije bila previše zainteresirana za prevelika ulaganja u pogranična područja, već se ona transferiraju u unutrašnjost zemlje. Uzevši to u obzir, kao i male te zastarjele pogone, ne čudi da je proces intenzivne industrijalizacije prvih desetak godina usporen (Feletar, 2011).

Poljoprivredna proizvodnja se također mijenja i razvija, ponajviše pod utjecajem razvijene prehrambene industrije. U razdoblju od samo pedesetak godina – od Popisa stanovništva 1953. godine do Popisa stanovništva 2001., udio poljoprivrednog stanovništva u Koprivnici je pao sa 34,1% na svega 1,2% ukupnog stanovništva, što upućuje na značajan utjecaj procesa deagrarizacije. Poljoprivredom se dakle bavi sve manji broj stanovnika, a preostali dio stanovništva bavi se poljoprivrednom proizvodnjom koju karakterizira specijalizacija te usmjerenost na proizvodnju za tržište, odnosno otkupljivača (Feletar, 1984).

Krajem 1950-ih godina, počinju se stvarati bolji uvjeti razvoja, centralističko upravljanje slabi, te se provođenjem razvojne politike daje prednost ulaganjima u sekundarne djelatnosti. Na tim temeljima počelo je razdoblje intenzivne industrijalizacije u Podravini, i to nešto ranije nego u ostatku države. Najveći značaj, ne samo za prehrambenu, nego i cjelokupnu industrijsku proizvodnju u Koprivnici i cijeloj Podravini ima tvrtka koja je osnovana u međuratnom razdoblju, i to kao tvornica pekmeza braće Wolf, a nacionaliziranjem i preimenovanjem je 1947. postala „Podravka d.d.“. Ta nova prehrambena industrija, već ustaljena na tržištu prerade voća i povrća, temelji se na novim i atraktivnim prehrambenim proizvodima te visokoj kvaliteti. Tada je započela proizvodnja

dehidratiziranih juha, a 1959. i dodataka jelima, te je tako koprivnička prehrambena industrija lansirana među najuspješnije u Hrvatskoj. Svakako, tome je doprinio i višak jeftine radne snage, koja je sve bolje obrazovana, a rezultat je procesa deagrarizacije i deruralizacije Podravine (Feletar, 2011). Nakon toga, „Podravka“ se značajno proširuje, otvaraju se novi i opremljeniji pogoni, znatno se povećava broj zaposlenih (1957. godine 285 zaposlenih, 1967. godine 1750 zaposlenih), a i širi se asortiman robe – mesne prerađevine, mineralna voda, pivo, dječja hrana te nakon udruženja sa koprivničkim mlinovima, i pekarski proizvodi. Također, nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, Podravka prolazi proces privatizacije, ulaže se u nova postrojenja te se poslovanje širi i izvan granica Hrvatske, ponajprije u Poljsku, Češku i Slovačku, a kasnije i širom svijeta.

Osim izrazito razvijene prehrambene industrije, u Koprivnici se razvijaju i obućarska, tekstilna, drvna i grafička, a posebice farmaceutska, koja se razvija iz „Podravke“, a na temelju bivše kemijske industrije „Danica“, gdje je u sklopu industrijske zone 1981. izgrađena tvornica lijekova i kozmetike, u okviru tvrtke „Belupo d.d.“. Danas te dvije velike tvrtke zapošljavaju preko 7 tisuća radnika, a ta brojka se održava zadnjih tridesetak godina. Svi industrijski pogoni „Podravke“, „Belupa“ te „*Carlsberga“* nalaze se u industrijskoj zoni Danica, što i ne čudi, jer je to lokacija i prethodnih koprivničkih industrija – kemijske i uljarske.

Razvoj prometa je također imao utjecaj na industriju, jer su brojna industrijska postrojenja u Podravini smještena su uz željezničku prugu, a i upravne zgrade tih tvrtki. Isto tako, cestovni promet se sve više razvija i preuzima primat. Tek je 1964. asfaltirana prva cestovna veza Koprivnice sa okolnim gradovima, a Podravska magistrala (Varaždin – Osijek) je u potpunosti asfaltirana tek 1970. godine. No, budući je u idućih desetak godina asfaltirana velika većina cesta na području Podravine (526 kilometara), cestovni promet je u vrlo kratko vrijeme postao glavni oslonac prometnog razvoja Podravine, i u putničkom i u prijevozu robe (Feletar, 1984).

Razvoj sekundarnih djelatnosti utjecao je i na podizanje razine životnog standarda, a time i na urbanistički te infrastrukturni razvoj centralnih naselja. Nagla promjena broja i strukture stanovnika te nagla promjena gradskih funkcija donose brojne probleme u sinkronizaciji urbanističkog razvoja centralnih naselja, a industrijski razvoj u počecima i sputava urbanistički procvat, zbog nedostatka sredstava (Feletar, 1984). Pod snažnim pritiskom industrijalizacije, Koprivnica mijenja svoj fizionomski izgled intenzivnom

stambenom izgradnjom. Primjerice, Koprivnica je 1900. godine raspolagala sa 445 stambenih jedinica, sredinom 20. stoljeća 1509 stambenih jedinica, a već 1981. godine čak 7889 stambenih jedinica, a prema Popisu stanovništva 2011. godine, u Koprivnici je tada zabilježeno 10 528 stanova.

Također, razvoj komunalnih funkcija iniciran je procesima industrijalizacije i urbanizacije, ponajviše u Koprivnici. Mjesni vodovod je izgrađen tek 1974. godine, a do danas je izgrađeno ukupno oko 140 km vodovodne mreže. Slična je situacija i sa kanalizacijskom mrežom, mreža je izgrađena početkom 20. stoljeća, ali tek je 1970. izgrađen kolektor otpadnih voda. Do danas je izvedeno ukupno oko 130 km kanalizacijske mreže, s pripadajućim posebnim objektima. Plinofikacija Koprivnice za industrijske potrebe počela je 1968. godine, a danas gotovo cijelo područje Koprivnice ima mogućnost plinoopskrbe. Isto tako, industrija je inicirala i sufinancirala izgradnju visokonaponske mreže električne energije, a niskonaponsku mrežu čini sustav podzemnih kablova (Feletar, 1984; Prostorni plan uređenja Grada Koprivnice, 2006).

3. Čimbenici socijalno-geografske transformacije

3.1. Geografski položaj

Za razvojne procese nekog prostora vrlo je važan i njegov geografski položaj. Grad Koprivnica smješten je u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj, susjedni gradovi – Križevci, Bjelovar, Varaždin i Čakovec, udaljeni su 50 kilometara, Zagreb je udaljen 100 kilometara, a u blizini su i dva manja gradska središta – Ludbreg i Đurđevac. Nalazi se u središtu veće geografske cjeline, Podravine, smještena između močvarnih ravnica rijeke Drave na sjeveru, te obronaka Kalnika i Bilogore s južne strane.

U Koprivnici se sijeku dva glavna prometna pravca: longitudinalni te transverzalni prometni pravac. Longitudinalni prometni pravac omogućuje povezivanje središnje s istočnom Hrvatskom, odnosno Zapadnu i Srednju Europu sa zemljama jugoistočne Europe. Taj pravac prolazi dravskom nizinom, od Varaždina (odnosno od granice sa Republikom Slovenijom) do Osijeka, pa dalje prema granici sa Republikom Srbijom. No, za međunarodni promet značajniji je transverzalni prometni pravac, koji povezuje hrvatsku jadransku obalu sa srednjoeuropskim i istočnoeuropskim zemljama. Taj se pravac nalazi na najpovoljnijem prijelazu iz Panonske nizine prema Jadranskom moru, čime se otvara mogućnost prekogranične suradnje sa zemljama koje nemaju izlaz na more, poput Mađarske (granica se nalazi dvadesetak kilometara istočno od Koprivnice). Također, na tom pravcu se nalazi i željeznička pruga koja povezuje Budimpeštu sa Zagrebom i Rijekom, a prolazi kroz Koprivnicu, koja je važno čvorište na tom pravcu. Takav (prometno) geografski položaj Koprivnice ima značajan utjecaj na razvoj grada.

3.2. Fizičko-geografska obilježja

Fizičko-geografske karakteristike imale su velike utjecaj na prostorni raspored naselja podravskog kraja. One predstavljaju temelj na kojem se kroz povijest stvarala prostorna slika naseljenosti Podravine. Prije svega, to se odnosi na reljefne značajke, ali i na hidrografske, klimatske te geološke osobitosti, koje ih nadopunjuju.

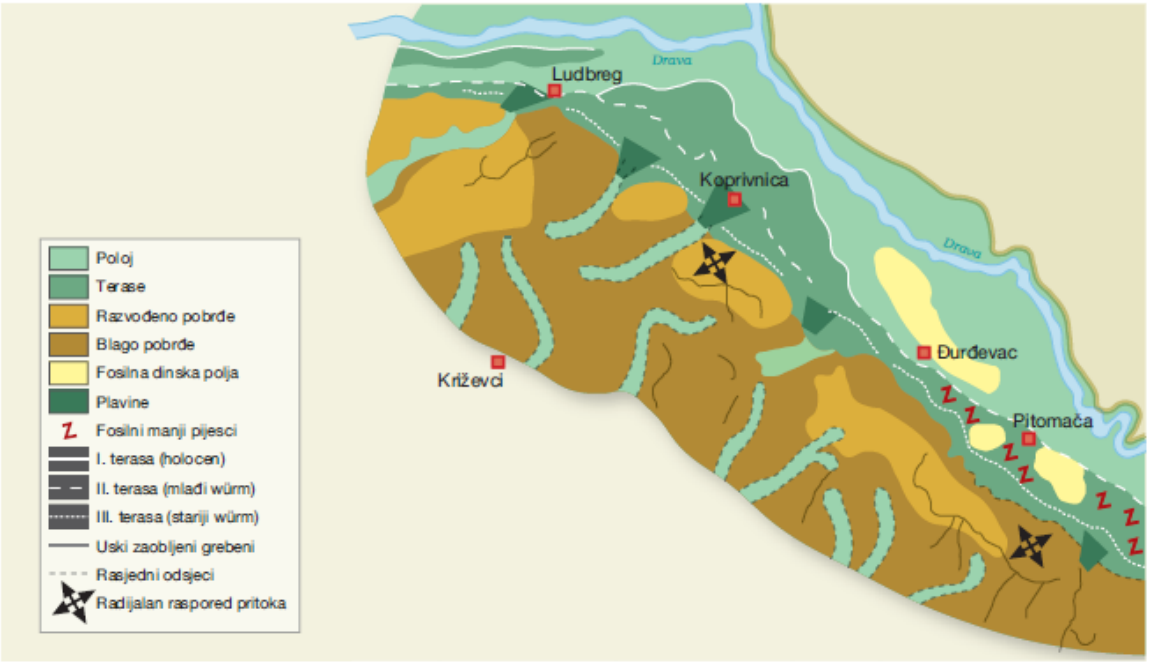
3.2.1. Reljef

Geomorfološki i genetski gledano, na području Podravine prevladavaju dva osnovna tipa reljefa: denudacijsko-akumulacijski reljef (sjeverni obronci Kalnika i Bilogore) te tektonsko-akumulacijski reljef (poloji i kontaktne terase). Upravo ovom drugom tipu reljefa

pripada većina Podravine, odnosno njezin nizinski dio, a on se još dijeli na dva dijela: naplavna holocena ravan - poloj te terasne holocene i würmske nizine.

Najšire područje poloja smješteno je uz rijeku Dravu, no niske naplavne ravni nalazimo i u uskim dolinama dravskih pritoka, koji se spuštaju sa kalničkih i bilogorskih obronaka prema Dravi. Jedan od takvih zamočvarenih poloja nalazi se uz potok Koprivnicu, koji protječe kroz istoimeni grad. Na tim područjima nastala su holocena karbonatna tla, koja su uglavnom slabije plodnosti i teže obradiva. Također, ti potoci i rječice koji teku sa bilogorskih i kalničkih pobrđa, ne ulijevaju se direktno u Dravu, nego desetak kilometara teku uz uzdignuto korito Drave, te se nizvodno ulijevaju u rijeku (D. Feletar i P. Feletar, 2008).

Na prostoru između dravskog poloja na sjeveru te neogenog pobrđa na jugu, proteže se gospodarski najatraktivnija zona, u kojoj je najgušća naseljenost i najrazvijenija prometna mreža. To je područje ocjeditih terasnih holocenih i würmskih nizina. Južno od područja dravskih poloja nalaze se mlađe holocene riječne terase, a zatim slijede dvije würmske terase. Na tim pleistocenskim terasama nalaze se najznačajnije prometnice i najveća podravska naselja, uključujući i Koprivnicu (sl. 5). Ona se nalazi u području najšire zone tih terasa, gdje prevladavaju gornjopleistocenski močvarni i kontinentalni les te lesivirana tla. Ocjedita područja tih terasa bila su kroz povijest, a posebice danas, najpovoljnija za poljoprivredno iskorištavanje (D. Feletar i P. Feletar, 2008).

Sl. 5. Geomorfološka karta (gornje hrvatske) Podravine

Izvor: Feletar, D., Feletar, P., 2008, 177.

Južni dio Podravine obuhvaća drugi osnovni tip reljefa - denudacijsko-akumulacijski reljef, a čine ga niska pobrđa sjevernog dijela Kalnika i Bilogore. Niži dio tog pobrđa u kontaktu je sa würmskim terasama, te se odnosi na predgorske stepenice, dok su viši predjeli formirani od kvatarnih naslaga i tercijarne podloge. To kalničko-bilogorsko pobrđe odvojeno je sinklinalnim sedlom kod potoka Koprivnica – tzv. Lepavinska vrata. Horst Kalnika građen je od mezozojskih vapnenaca, a njegovi sjeverniji brežuljci su mlađe kvartarne starosti. S druge strane, bilogorske pobrđe je građeno od sedimentnih stijena iz miocena i pliocena – lapor, pijesak, glina te glinoviti i pjeskoviti prapor. S obzirom na svoje geomorfološke i pedološke karakteristike, pobrđa spadaju u najrjeđe naseljena područja Podravine, što je i karakteristično za brežuljkasta područja. No, unatoč tome, imaju velik značaj za lokalno stanovništvo. Kroz povijest, sedimenti pleistocenskih glina na sjevernim bilogorskim brežuljcima koristila se za izradu cigle, pa je tu od kraja 19. stoljeća djelovala koprivnička ciglana. Također, od početka 20. stoljeća povećava se broj vinograda i kleti, pa se ta područja sve intenzivnije koriste u vinogradarstvu i podrumarstvu, ponajviše zbog povoljnih pedoloških značajki.

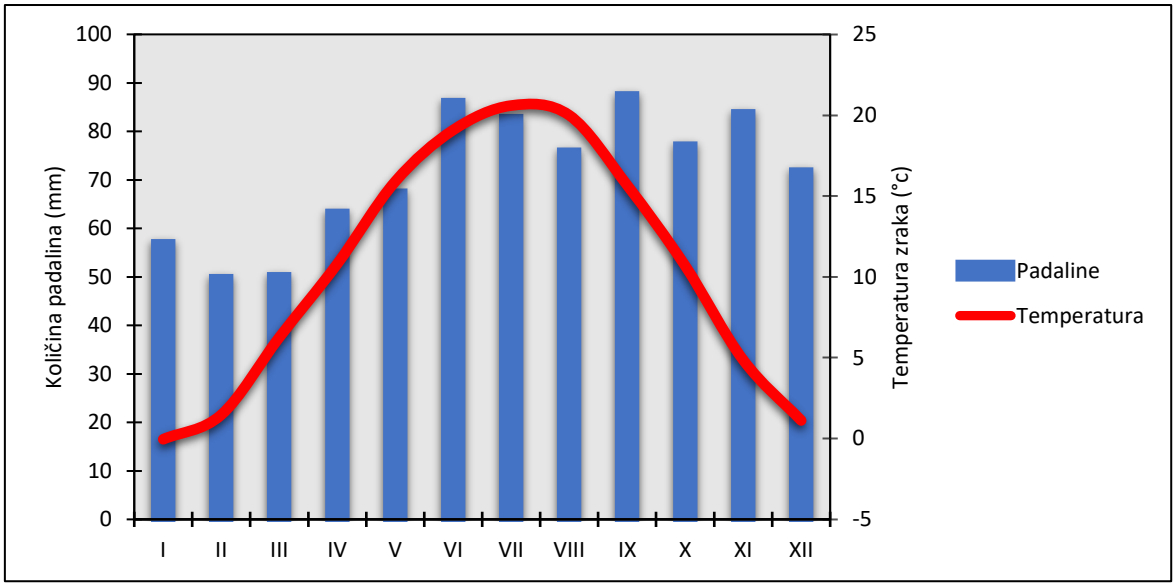
Osnovno hidrografsko obilježje ovog područja je rijeka Drava, koja izvire u talijanskim Alpama u dužini od 695 km, sve do ušća u Dunav kod Aljmaša. Iako ne prolazi direktno kroz teritorij Grada Koprivnice, svi potoci i rječice sa ovog područja se odvodnjavaju u Dravu, a ova rijeka je, uz već spomenuta pobrđa, imala najveći utjecaj na geološki razvoj ovog kraja, te je ona vrlo značajna za razvoj Koprivnice. Također, kroz grad prolazi i istoimena rječica, duga je ukupno 49 km, a u donjem toku je kanalizirana te se ulijeva u Dravu, 3 km sjeveroistočno od Molvi[5].

3.2.2 Klima

Većina područja panonske Hrvatske, pa tako i Podravina, spada u tip umjereno tople vlažne klime s toplim ljetom, koja se u službenoj međunarodnoj (Köppenovoj) klasifikaciji označuje oznakom Cfb. Tu klimu karakteriziraju topla, a nekad i vruća ljeta te hladne, a ponekad i oštre zime, a već joj se tisućljećima prilagođava prirodna vegetacija i izbor poljoprivrednih kultura. Glavna karakteristika klime u Podravini jest opadanje trajanja insolacije od istoka prema zapadu, odnosno opadanje količine padalina u suprotnom smjeru (D. Feletar i P. Feletar, 2008).

[5] Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr (15. 6. 2017.)

Srednja godišnja temperatura, kao jedan od najvažnijih klimatskih pokazatelja, za grad Koprivnicu iznosi 10,5 °C, što i je karakteristično za kontinentalne klime umjerenog geografskog pojasa. Meteorološka postaja u Koprivnici je u funkciji od 1949. godine, a do sada najviša temperatura zraka zabilježena je 24.8. 2012. godine i iznosila je 39,1°C, dok je apsolutni temperaturni minimum zabilježen davne 1956. godine, i iznosi -26,1°C. Usprkos kontinentalnosti klime, godišnje amplitude prosječnih temperatura nisu velike, jer je jedino siječanj mjesec s prosječnom temperaturom zraka ispod 0°C (-0,1°C), dok je najtopliji mjesec srpanj s prosječnom temperaturom zraka od 20,6°C.

Sl. 6. Klimadijagram za područje grada Koprivnice od 1976. do 2006. godine
Izvor: Državni hidrometeorološki zavod, www.meteo.hr (16. 6. 2017).

Klimadijagram za područje Koprivnice (sl. 6) nam pokazuje da za vrijeme najviših temperatura traje i razdoblje sa najvećim količinama padalina, što je vrlo pogodno za vegetaciju, šume i poljoprivredu. Također, temperatura zraka se spušta ispod 0°C šest mjeseci u godini, te su moguća duža razdoblja s mrazom, što ima veliki utjecaj na poljoprivredu.

Padaline se javljaju kontinuirano, kroz cijelu godinu. Česte su i godine s danima sa snježnim pokrivače, češće s malim količinama snijega. Prema podacima Državnog hidrometeorološkog zavoda Republike Hrvatske, Koprivnica u prosjeku ima 46 snježnih dana kroz godinu, a prosječna ukupna količina padalina se kreće između 850 i 900 mm (Šegota i Filipčić, 1996). Padaline relativno ravnomjerno raspoređene kroz godinu, uz dva

maksimuma – primarni u lipnju te sekundarni u studenom. Izrazito sušnih razdoblja nema, a broj kišnih dana iznosi 127 (Prostorni plan uređenja Grada Koprivnice, 2006).

3.3 Promet

Jedan od preduvjeta za nastanak osovina razvoja su prometne veze, odnosno prometne osovine, a primarno značenje u razvoju prometnih osovina imaju željeznice. Koprivnica se nalazi na sjecištu dva značajna željeznička pravca, to su: pravac slabijeg međunarodnog značaja (Rijeka – Zagreb – Koprivnica - Budimpešta) te pravac međuregionalnog značaja (Varaždina – Koprivnica – Osijek). Slično vrijedi i za cestovni promet, s tom razlikom da je cestovni pravac Varaždin-Osijek značajniji od željezničkog pravca, koji ide u istom smjeru (Vresk, 1993). Ti su pravci s vremenom postali osovina industrijalizacije i urbanizacije ovog prostora.

Početkom 20. stoljeća, u vrijeme početne industrijalizacije, razina prometne dostupnosti bila je na zadovoljavajućoj razini, a posebice u odnosu na ostale regije Sjeverne Hrvatske. Kasnije je industrija, svojim rastućim zahtjevima za razvoj, povoljno djelovala na razvoj prometne dostupnosti, izgradnjom željeznice kojom je Koprivnica povezana sa četiri važna centra (Zagreb, Osijek, Varaždin, Budimpešta) te asfaltiranjem i proširenjem postojeće cestovne mreže (Feletar, 2011).

Najvažniji cestovni pravac koji prolazi kroz Koprivnicu je državna cesta DC2, tzv. Podravska magistrala. Ona se proteže od granice se Republikom Slovenijom do granice se Republikom Srbijom, povezujući Varaždin, Koprivnicu, Viroviticu, Osijek i Vukovar relativno paralelno prateći tok rijeke Drave, u dužini od 348 kilometara[6]. Ovaj pravac je imao veliki utjecaj na razvoj Podravine, posebice jer je to tranzitni pravac koji se nadovezuje na europsku mrežu puteva. Njime često putuje brojna teretna vozila, koja stvaraju prometne gužve te su izvor opasnosti za stanovništvo, jer cesta prolazi kroz većinu većih naselja i gradova, često i kroz samo središte naselja. Isto tako, to je najvažnija prometnica u Podravini, jer se preko nje odvija velika većina dnevnih migracija, iz okolnih naselja prema Koprivnici, koja kao županijsko središte sadrži velik broj centralnih funkcija. Druga državna cesta koji prolazi kroz Koprivnicu je DC41, koja se proteže od mađarske granice te spaja Koprivnicu i Križevce sa autocesto A4, koja je daljnja veza prema Zagrebu te jadranskoj obali. Taj pravac bi u budućnosti trebao još više dobiti na značaju, izgradnjom autoceste A12, koja bi bila sjeverni krak tzv. Podravskog ipsilona. Ipak, iako bi to dodatno i uvelike

[6] Odluka o razvrstavanju javnih cesta, Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture, NN 66/2013, 2013.

doprinijelo povezivanju Koprivnice sa Zagrebom, Vlada Republike Hrvatske ju je prekategorizirala u brzu cestu, što je usporilo njenu izgradnju. Također, u planu je i nova trasa Podravske magistrale, čime bi se izgradnjom zaobilaznica cestovni promet usmjerio sjevernije od sadašnje ceste te se tako rasterećuje cesta koja prolazi kroz gradska i općinska središta (Matica, 2007).

Mreža državnih, županijskih te lokalnih cesta u Podravini je srednje gustoće, što odgovara gustoći naseljenosti i razini gospodarske razvijenosti. Gustoća prometne mreže u Koprivnici iznosi 742 m/km^2, što znači da na kilometar kvadratni ukupne površine Grada Koprivnice, dolazi 742 m asfaltirane ceste. Ta gustoća je veća i od prosjeka za Republike Hrvatsku (448 m/km^2) i za Koprivničko-križevačku županiju (519 m/km^2), što znači Koprivnica ima najbolju cestovnu prometnu dostupnost u cijeloj županiji. Ipak, ta cestovna infrastruktura nije na zadovoljavajućoj razini, te je prijeko potrebna modernizacija i obnova, jer je većina lokalnih cesta asfaltirano još sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. Ukupno gledajući, kroz teritorij Grada Koprivnice prolaze tri državne ceste (DC2, DC20 i DC41), četiri županijske ceste, pet lokalnih cesta te 46,87 km nerazvrstanih cesta, koje su u nadležnosti Grada.

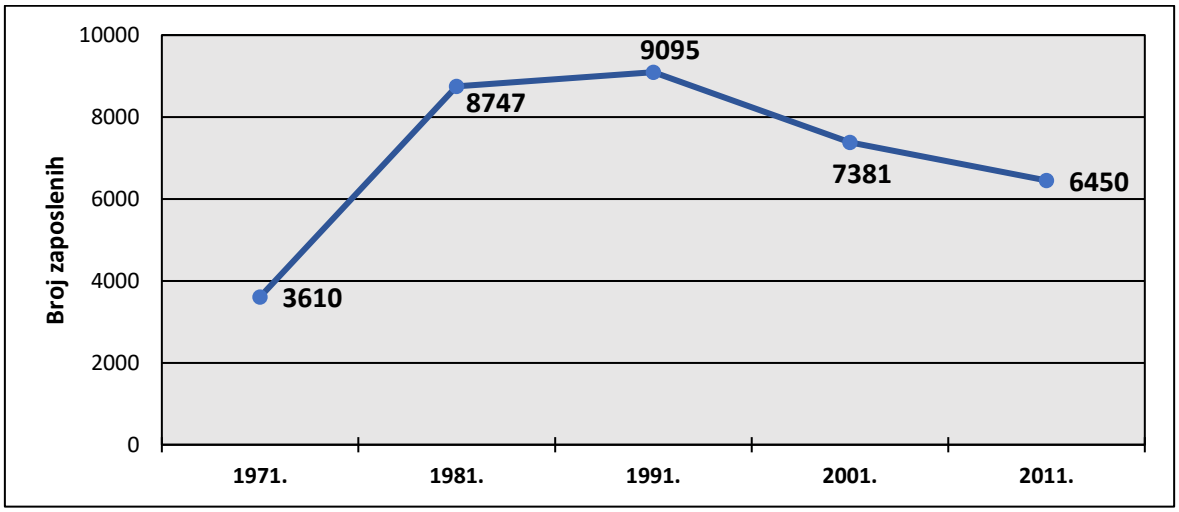
3.4. Gospodarstvo

Kao i ostatak Hrvatske, i Koprivnica je relativno kasno zahvaćeno procesima industrijalizacije. Krajem 19. stoljeća, nakon ukidanja kmetstva i Vojne krajine, građanski sloj je još u formiranju, a najzaslužniji je za preobrazbu obrta u manufakture te jačanje trgovačkog kapitala, posebice židovskog, što je bio temelj za stvaranje prvih industrijskih pogona. Koprivnica tada postaje središte obrta, trgovine, prvih manufaktura i industrije, ali i obrazovanja u Podravini. Tada se događaju brojne promjene - raspadaju se kućne zadruge, poljoprivreda je više tržišna nego autarkična, željeznica povezuje Koprivnicu sa većim gradovima u bližoj okolici te je uvedeno obvezatno obrazovanje.

Do početka 20. stoljeća, najviše su se isticala tri paromlina, dvije ciglane, dvije tiskare, oveća stolarija, brojni manji prehrambeni pogoni te kemijska industrija, koji su zapošljavali ukupno 640 radnika (Feletar, 2011). U razdoblju između dva svjetska rata, dolazi do stagnacije, uzrokovane gubitkom važnog mađarskog tržišta te globalnom ekonomskom krizom nakon 1932. godine, što je utjecalo na smanjenje investicija. Ipak, nastavlja se inicijativnost u razvoju sekundarnog sektora. Smanjuje se broj poljoprivrednog stanovništva, a broj radnika u industrija prvi puta je premašio brojku od 1000 zaposlenih.

Uz već spomenutu kemijsku industriju „Danica d.d.“, tada djeluju još i Braunova „Industrija ulja“, „Tvornica vijaka Danica“, mlinovi, ciglane te pogoni za preradu poljoprivrednih proizvoda.

Razdoblje Drugog svjetskog rata još je dodatno usporilo razvoj koprivničke industrije, a ulaskom u novu državu – Jugoslaviju, situacija postaje još gora, sve do sredine 1950-ih, kada dolazi do intenzivnijeg ulaganja kapitala u nepoljoprivredne djelatnosti, posebice energiju, promet i industriju. Takva razvojna politika inicirala je proces intenzivne industrijalizacije, kada se razvija prehrambena industrija „Podravka“, koja je imala sirovinsku osnovicu u razvijenoj podravskoj agrarnoj proizvodnji i obilju jeftine radne snage. Osim prehrambene, razvija se i obućarska, drvna te farmaceutska industrija, dok ostale grane smanjuju svoj udio u broju zaposlenih (Feletar, 2011). Najdinamičnije razdoblje u procesu intenzivne industrijalizacije odvijalo se od 1970. do 1980. godine, što se otprilike poklapa s tim procesima i ostatku Hrvatske. U tih deset godina, broj industrijskih radnika u Koprivnici se povećao za 142%, a ta je brojka rasla sve do početka 1990-ih, kada se dio radne snage zamjenjuje visokom tehnologijom, a dio radnika ostaje bez posla propadanjem nekadašnjih industrija (sl. 7).

Sl. 7. Kretanje broja zaposlenih u industriji 1971., 1981., 1991., 2001. i 2011. godine u Gradu Koprivnici

Izvor: Feletar, P., 2011, 130.;

Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, 2015: www.dzs.hr (20. 6. 2017.).

3.5. Dnevne migracije

Dnevna migracija stanovništva jedan je od značajnijih faktora socijalno-ekonomske transformacije nekog prostora. Ona ovisi o funkcionalnoj usmjerenosti pojedinih gradova te o prometnoj povezanosti mjesta stanovanja i mjesta rada, te su posljedica prestrukturiranja stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti. Problem zapošljavanja u mjestu stanovanja jedan je od uzroka dnevnih migracija, kao i preseljenje dijela stanovništva u prigradska naselja. U Koprivnici su dnevne migracije bile najintenzivnije na vrhuncu procesa intenzivne industrijalizacije, kada je otvoreno mnogo radnih mjesta, a broj stanovnika nije rastao, pa je industrija jeftinu radnu snagu crpila iz okolnih naselja. Kasnije, kada je Koprivnica postala središte županije i brojnih centralnih funkcija, dnevne migracije u Koprivnicu su se proširile i na ostatak Podravine, ali i na dio susjednih županija. Također, dio tih migranta se preselio u Koprivnicu, čime je porastao broj stanovnika.

Unatoč smanjenju broj radnih mjesta u industriji, gdje radi većina zaposlenih u Koprivnici, broj dnevnih migranta raste i u relativnom i apsolutnom broju. Prema Feletaru (1977), u Koprivnicu 1970. godine dolazi na posao 1287 dnevna migranta, što iznosi 21,8% ukupno zaposlenih. Prema podacima Popisa stanovništva iz 2011. godine, ta brojka se povećala na 7173 dnevna migranta, odnosno 41,2% ukupno zaposlenih u Koprivnici. Broj dnevnih migranta Koprivnice jedan je od većih u Hrvatskoj, te su ispred Koprivnice samo makroregionalna središta te značajni centri rada poput Varaždina ili Čakovca. Od tog broja, više od dvije trećine dnevnih migranta dolazi iz ostalih gradova i općina Koprivničko-križevačke županije, petina iz koprivničkih prigradskih naselja (68,4%), 23% dolazi iz koprivničkih prigradskih naselja, dok ostatak dolazi iz susjednih županija (8,6%), ponajviše iz Varaždinske i Međimurske županije.

Što se tiče dnevnih migracija stanovnika Koprivnice, većinom su to migracije u druga naselja unutar Grada, odnosno, to su uglavnom stanovnici prigradskih naselja koji dolaze na rad u gradsko naselje – Koprivnicu, što znači da je Koprivnica glavni centar rada na području grada (tab. 2). Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, u Gradu Koprivnici živi 13 856 radno aktivnih stanovnika, a od toga njih 11 850 (85,5% od aktivnih) je zaposleno, te udio dnevnih migranata od broja zaposlenih iznosi 27,4%. Od 1870 dnevnih migranata koji svakodnevno putuju na posao u drugo naselje Grada, velika većina njih (1635, odnosno 87,4%) putuje iz prigradskih naselja u Koprivnicu, a manjina iz Koprivnice u neko od prigradskih naselja.

Tab. 2. Dnevni migranti Grada Koprivnice 2011. godine, prema smjeru dnevne migracije

Smjer migracije	**Broj dnevnih migranata**	**Udio (%)**
Drugo naselje Grada	1870	57,6
Drugi grad/općina Županije	637	19,6
Druga županija	737	22,7
Inozemstvo	4	0,1
Ukupno	**3248**	**100,0**

Izvor: *Dnevni i tjedni migranti,* 2015: www.dzs.hr (21. 6. 2017.)

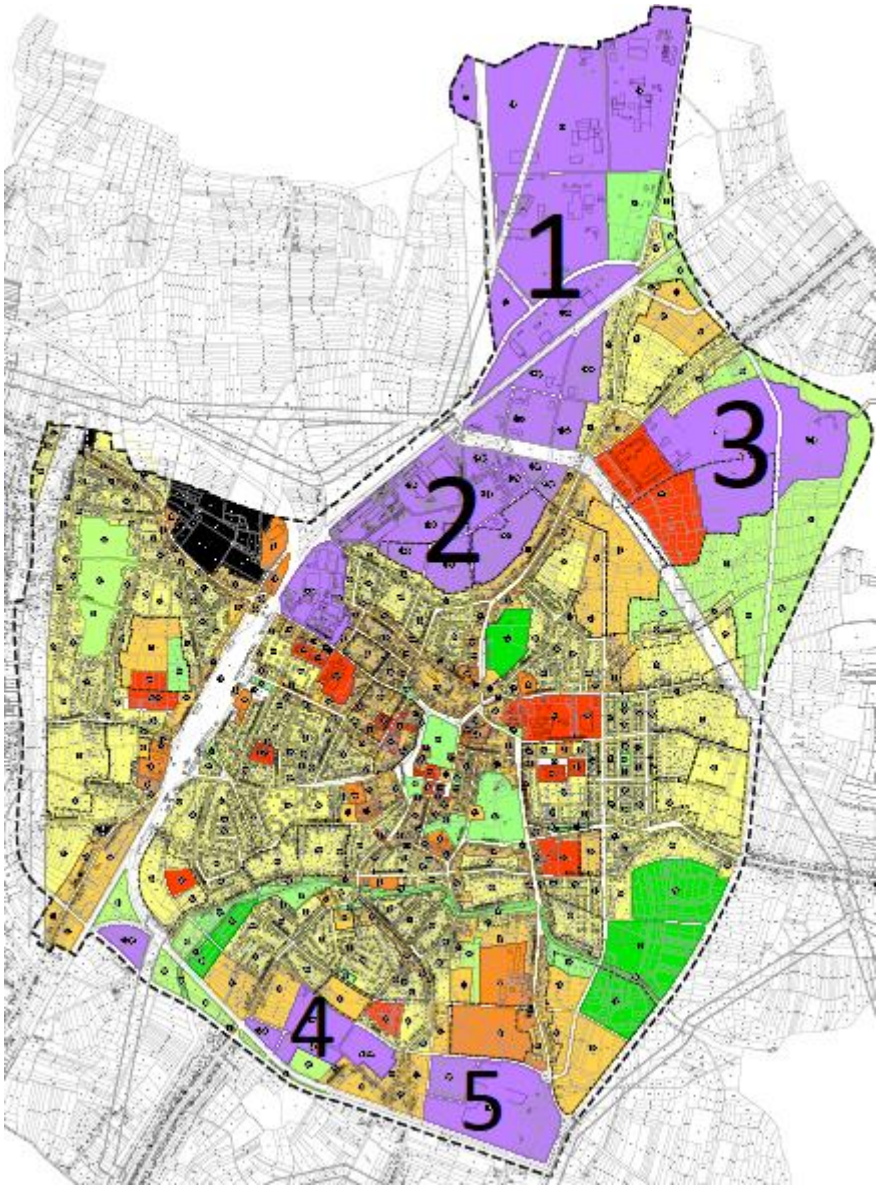
Područje rada koprivničkih dnevnih migranata vezano je ponajprije uz područje Grada, manjim dijelom uz ostale gradove i općine u Koprivničko-križevačkoj županiji, dok dio njih radi na području drugih županija, ponajviše u Zagrebu, Varaždinu, Čakovcu te Ludbregu.

3.6. Funkcije rada

U Koprivničko-križevačkoj županiji, kao i u ostatku Hrvatske, gradska naselja su nositelji funkcije rada. Najznačajniju funkciju rada u županiji ima Koprivnica, koja je regionalno središte. U prigradskim naseljima Grada Koprivnice funkcije rada uglavnom se odnose na razne uslužne djelatnosti, kao što su trgovine mješovitom robom, ugostiteljski objekti te manji obrtnički objekti. Stoga je gradsko naselje Koprivnica najveći centar rada Grada, ali i cijele Županije, gdje je i smještena većina gospodarskih subjekata. Najveći industrijski kompleksi proizvodne i poslovne namjene smješteni su na sjeveru grada, u dvije poslovne zone – Danica te Dravska (sl. 8).

Industrijska, odnosno proizvodna zona Danica smještena je na samom rubu Grada, a u njoj se nalazi najveći industrijski kompleksi Koprivnice – „Podravka“, „Danica“, „Belupo“, „*Carlsberg Croatia“*. Prema tjedniku „Privredni vjesnik“, te tvrtke se nalaze među tvrtkama sa najvećim ukupnim prihodom u Koprivničko-križevačkoj županiji u 2015. godini, sa preko 3 milijarde kuna ukupnog prihoda. To također vrijedi i za ljestvicu tvrtki sa najvećim brojem zaposlenika.

Poslovna zona Dravska nalazi se nešto južnije od industrijske zone Danica, tik uz željezničku prugu koja vodi prema Republici Mađarskoj te nedaleko od državne ceste DC2, odnosno Podravske magistrale. Budući da se nalazi bliže naseljenom području, ovdje nema

Sl. 8. Zone gospodarske namjene u Gradu Koprivnici (1 – Danica, 2 – Dravska, 3 – Kampus, 4 – Ciglana-Irma, 5 – Radnička)

Izvor: *Generalni urbanistički plan Koprivnice,* 2014.

velikih industrijskih pogona, nego su tu predviđeni i smješteni trgovački i veletrgovački objekti – ponajviše za trgovanje automobilima i ostalim motornim vozilima, skladišta, servisi, uredske zgrade, manje zanatske djelatnosti, komunalno-servisne djelatnosti, kao i nezagađujuća i tiha industrija. Tu se nalaze dvije velike ambalažne i drvne industrije – „*Hartmann"* i „Bilokalnik-IPA", koji se nalaze među deset tvrtki u Županiji sa najvećim ukupnim prihodom.

Gospodarska, odnosno poslovna zona Radnička, nalazi se na jugu Grada Koprivnice, a namijenjena je trgovačkoj funkciji. Ona se također nalazi neposredno uz Podravsku

magistralu te uz željezničku prugu koja vodi prema Osijeku. Tu se smjestio trgovački centar „*Supernova"*, u sklopu kojeg se nalazi 30 trgovačkih objekata, a u njemu dominiraju trgovine odjećom i obućom, salon namještaja te hipermarket. U Koprivnici se nalaze još dvije poslovne zone, koje još nisu u potpunom razvoju – Ciglane-Igma te površina bivše vojarne, dio koje je sada prenamijenjen u sveučilišni kampus, a dio je namijenjen za gospodarske djelatnosti. Također, unutar stambene zone nalaze se brojni manji poslovni objekti, posebice oko glavnog gradskog trga.

3.7. Centralne funkcije

Centralne funkcije podrazumijevaju sve djelatnosti u nekom naselju koje ne služe samo stanovništvu tog naselja već i stanovništvu naselja u okolici, te se odnose prvenstveno na djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti (Malić, 1981). Centralitet, odnosno stupanj koncentracije centralnih funkcija nekog naselja ovisi o vrsti i brojnosti tih djelatnosti, a prema tome se formira hijerarhija centralnih naselja te njihovih gravitacijskih područja.

Na području Grada Koprivnice djeluje 18 vijeća mjesnih odbora, svako od osam prigradskih naselja ima svoj odbor, dok preostalih deset djeluje u Koprivnici, predstavljajući tako najneposredniji oblik sudjelovanja građana u upravljanju lokalnim poslovima. Također, osim zgrade Gradske uprave, tu je smješteno i sjedište Koprivničko-križevačke županije, zajedno sa svim njenim upravnim tijelima.

U Koprivnici se nalaze Prekršajni te Općinski sud, a 2010. godine Županijski sud je ukinut te pripojen Županijskom sudu u Varaždinu, a u Koprivnici je ostala stalna služba tog suda. Isto tako, u Koprivnici djeluje Općinsko državno odvjetništvo, koje je dio Županijsko državnog odvjetništva u Varaždinu. Također, tu je i sjedište Policijske uprave Koprivničko-križevačke kao i Policijska postaja te Postaja prometne policije. Policijska uprava ima nadležnost na teritorijem cijele Županije, dok je Policijska postaja nadležna za općine: Koprivnički Ivanec, Đelekovec, Legrad, Drnje, Peteranec, Hlebine, Gola, Novigrad Podravski, Koprivnički Bregi, Sokolovac i Rasinja, te Grad Koprivnicu.

Predškolski odgoj u Koprivnici temelji se na dječjem vrtiću *Tratinčica,* koji je u gradskom vlasništvu te djeluje na 11 lokacija te dva privatna dječja vrtića. Grad Koprivnica je osnivač tri gradske osnovne škole – OŠ Antun Nemčić Gostovinski, OŠ Braća Radić te OŠ Đuro Ester, te još pet područnih škola u Bakovčicama, Jagnjedovcu, Reki, Starigradu i Vinici. U tim osnovnim školama, u školskoj godini 2016./2017. upisano je 2337 učenika u

106 razredna odjela. Također, Grad je osnivač i Umjetničke škole Fortunat Pintarić, koja svake godine upisuje oko 250 učenika osnovnih i srednjih škola. U sklopu srednjoškolskog obrazovanja djeluju tri škole: Gimnazija Fran Galović, Srednja škola Koprivnica te Obrtnička škola Koprivnica, u kojima je upisano oko 2500 učenika u 99 razrednih odjela. Gimnazija ima odjele općeg, jezičnog te prirodoslovno-matematičkog usmjerenja, Srednja škola nudi 12 obrazovnih usmjerenja u trajanju od četiri godine, dok je Obrtnička škola trogodišnja, sa 24 obrtnička zanimanja. Od 2015. godine, u Koprivnici djeluje najmlađe javno sveučilište u Republici Hrvatskoj – Sveučilište Sjever, koje je smješteno na području bivše koprivničke vojarne, a djeluje paralelno u Varaždinu i Koprivnici. U Koprivnici se odvijaju studijski programi: Medijski dizajn, Poslovanje i menadžment, Održiva mobilnost i logistika te Novinarstvo.

U Koprivnici, koja je županijsko središte, vrlo je razvijena zdravstvena zaštita, jer je u Gradu smješten Zavod za javno zdravstvo Koprivničko-križevačke županije te Dom zdravlja Koprivnica, sa ambulantama u Glogovcu, Goli, Novigradu Podravskom te Rasinji. Jedina bolnica u Županiji je Opća bolnica *dr. Tomislav Bardek*, koja raspolaže sa 414 kreveta u 20 raznih bolničkih odjela, pružajući bolničku te specijalističko-konzilijarnu zdravstvenu zaštitu. Također, na području Grada djeluje i Centar za socijalnu skrb Koprivnica.

Bankarsko-financijske ustanove također su vrlo razvijene u Koprivnici, u kojoj je smješteno deset banaka u 13 poslovnica te ukupno 27 bankomata. Također, tu je smještena i jedna štedionica te poslovnica FINA-e, kao i 11 podružnica raznih osiguravajućih društava te 5 poštanskih ureda, od kojih se jedan nalazi u prigradskom naselju Reka.

Trgovačka funkcija jedna je od najrazvijenijih centralnih funkcija u koprivničkim prigradskim naseljima, te svako od njih ima barem jednu trgovinu mješovitom robom. S druge strane, u Koprivnici se također nalazi velik broj manjih trgovina mješovitom robom, ali i raznih specijaliziranih trgovina. Također, tu se nalazi osam supermarketa te jedan trgovački centar sa velikim brojem trgovina.

Sve te centralne funkcije grupirane su u šest osnovnih skupina: uprava, obrazovanje, zdravstvo, opskrba, financijsko poslovanje, pošta i telekomunikacije (Lukić, 2012). S obzirom na broj i vrstu određene skupine funkcija, Grad Koprivnica je regionalni centar, odnosno naselje četvrtog stupnja centraliteta, te brojnošću i raznolikošću svojih funkcija zadovoljava potrebe cijele županije.

4. Pokazatelji socijalno-geografske transformacije

4.1 Demografski procesi

Demografski procesi su odraz gospodarskih, društvenih, političkih i drugih čimbenika na nekom prostoru. Ti čimbenici utječu, direktno ili indirektno, na razinu nataliteta i mortaliteta, te na imigraciju i emigraciju na određenom području i u određenom trenutku, to jest, utječu na broj i sastav stanovništva. Ako se zanemari razvoj demografskih čimbenika, to može izazvati nepoželjne posljedice za gospodarske i društvene pokazatelje. U ovom radu, razvoj naseljenosti koprivničkog kraja podijeljena je na dva dijela - prije i poslije sredine 20. stoljeća, odnosno prije i nakon Drugog svjetskog rata.

4.1.1. Razvoj naseljenosti do sredine 20. stoljeća

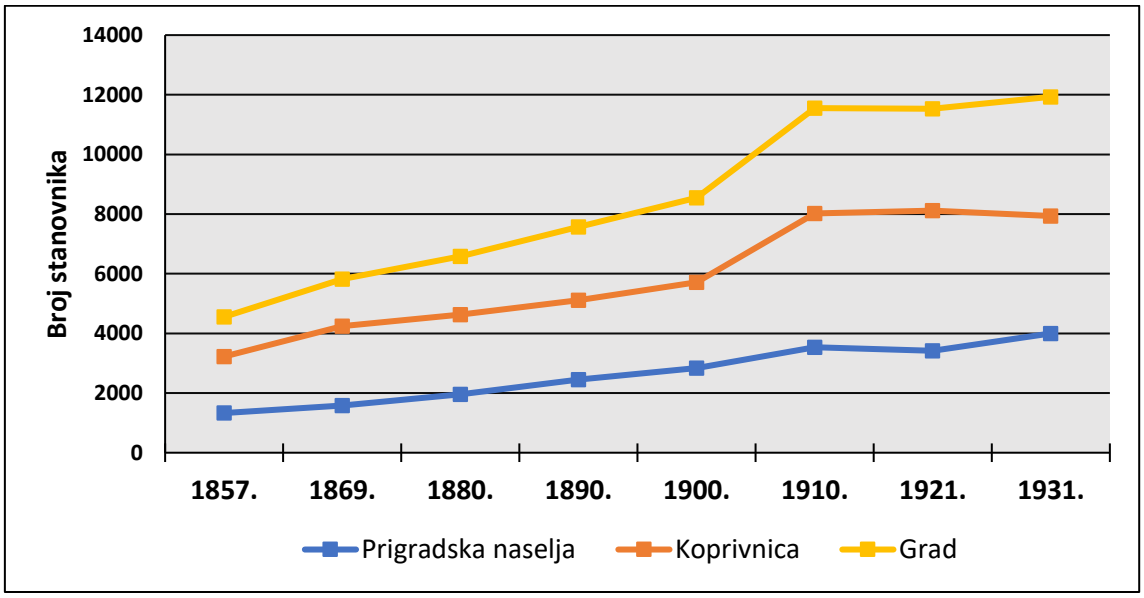
Jedna od najsnažnijih i najizraženijih demografskih promjena u prostornoj slici naseljenosti i sastava stanovništva u povijesti Podravine dogodila se u razdoblju 16. i 17. stoljeća. To je razdoblje turskih prodora i osvajanja, osnutka Vojne krajine, opće nesigurnosti te velike gospodarske i demografske stagnacije, nerijetko i egzodusa, ponajviše u područjima istočno od Koprivnice, koja je tada bila sjedište Vojne krajine. Područja u blizini Koprivnice i ona zapadno položena su pretrpjeli nešto blaže demografske posljedice. Osim tih promjena u rasporedu i gustoći naseljenosti, dolazi i do masovnijeg doseljavanja stranog stanovništva – Srba, Nijemaca, Čeha, Mađara i ostalih, ponajviše u vojnim utvrdama.

Koprivnica se tada nalazila na teritoriju Vojne krajine, koji je bio relativno siguran za naseljenost i poljoprivrednu proizvodnju, čime se bavila većina tadašnjeg stanovništva. Vlastelinstva u Koprivnici, Đurđevcu i Prodaviću imala su 1520. godine oko 700 do 800 kmetova, a već 1548. godine bilo ih je samo 248, a u Koprivnici živi još i 82 obitelji građana. U to doba se Koprivnica više može smatrati vojnom utvrdom nego gradom, jer početkom 17. stoljeća u njoj je samo 20-ak građanskih kuća. Najveći broj stanovnika koprivničke Podravine iseljava se tada na varaždinsko područje te u Hrvatsko zagorje i Međimurje, ali i dalje na zapad. Dio tog stanovništva ostaje u tim krajevima samo privremeno, posebice nakon mira na Žitvi 1606. godine (Feletar, 1988).

U drugoj polovici 17. stoljeća, poslije oslobođenja Virovitice od Osmanlija 1684. godine, dolazi do značajnije demografske i gospodarske revitalizacije. Ti procesi su bili spori i mukotrpni, ali ipak sveobuhvatniji i dinamičniji u koprivničkom kraju nego u ostatku

Podravine, gdje su se dogodile najsnažnije promjene u gustoći naseljenosti. Koprivnica u to doba postaje najvitalnije naselje Podravine, pod snažnim utjecajem izgradnje podgrađa i razvojem centralnih funkcija. Tako u Koprivnici i okolici na kraju 17. stoljeća, prema nekim procjenama, živi oko 20 tisuća stanovnika (Feletar, 1988).

U 18. i 19. stoljeću, razina životnog standarda većine tadašnjeg stanovništva Koprivnice i više je nego bijedna, pod utjecajem feudalizma. Seljačka gospodarstva su uglavnom okrenuta prema naturalnoj privredi, rjeđe prema robno-novčanoj razmjeni. Tada dolazi do izrazitije prostorne diferencijacije u razini centraliteta i veličine značajnijih centralnih naselja, a vidljiv je i proces suvremenijeg razvoja tih centralnih naselja u urbano-komunalnom smislu, što se posebice odnosi na Koprivnicu. Vrlo brzo raste stanovništvo cjelokupne Podravine, na Popisu stanovništva iz 1857. godine zabilježeno je preko 4 tisuće stanovnika Koprivnice, odnosno preko 30 tisuća stanovnika na području koprivničke Podravine. U to doba, stanovništvo je raslo na neracionalan i ekstenzivan način – visokim stopama nataliteta i mortaliteta, odnosno tadašnji relativno visoki prirodni priraštaj ostvaren velikim broj porođaja, dok kasnijim razvojem standarda života i zdravstvene zaštite počinje opadati mortalitet (Feletar, 1988).

Sl. 9. Kretanje broja stanovnika Grada Koprivnice, prigradskih naselja i naselja Koprivnica od 1857. do 1931. godine

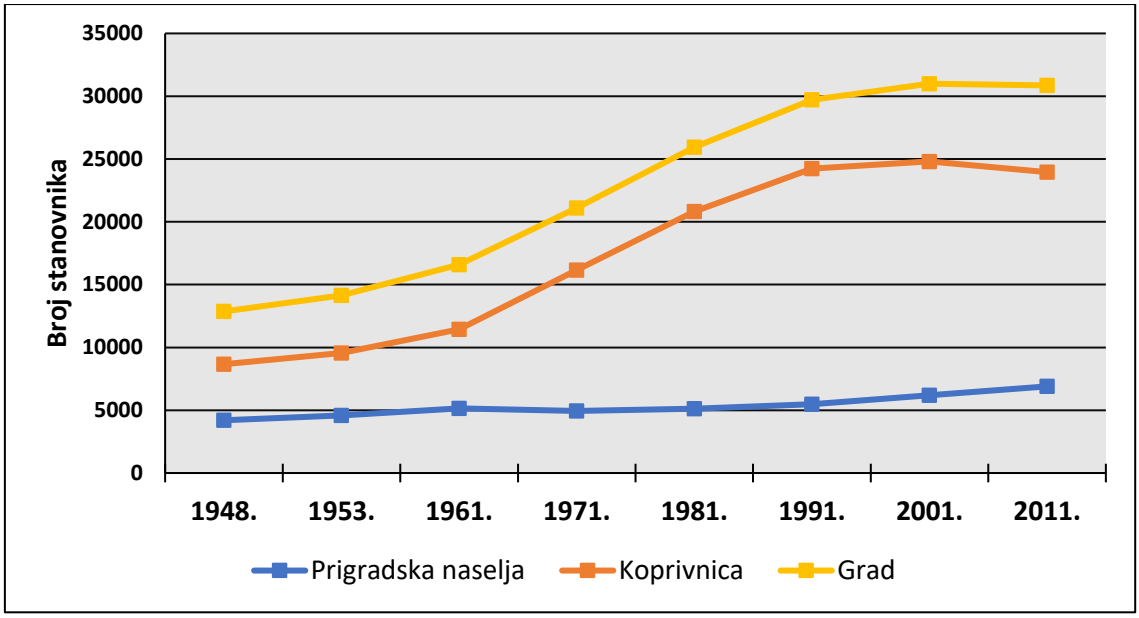
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., broj stanovnika po naseljima*, www.dzs.hr (23. 6. 2017.).

Do izgradnje željezničke mreže i razvoja sekundarnih djelatnosti, razina naseljenosti ovisi isključivo o agrarnim mogućnostima okolice, te se gradska naselja ne razlikuju bitnije od većih sela. Porast broja stanovnika bilježi i u prigradskim naseljima, koji se u razdoblju od 1857. do 1910. povećao za tri puta. U razdoblju do polovine 20. stoljeća, broj stanovnika cijelog Grada je u porastu, uz blagu stagnaciju uzrokovanu Prvim svjetskim ratom (sl. 9). Tada Koprivnica postaje naselje sa najvećim brojem stanovnika u Podravini.

4.1.2. Razvoj naseljenosti od sredine 20. stoljeća

Prostor Koprivničko-križevačke županije je od 1945. do danas zahvaćen procesima deruralizacije i depopulacije, iako se nisu odvijali jednakim intenzitetom na cijelom teritoriju. Naselja koja se nalaze na holocenim i würmskim terasama, koji je najvrjedniji dio Podravine, bilježe manji pad, stagnaciju ili čak porast broja stanovnika. Taj porast uglavnom bilježe gradovi te naselja u blizini tih urbanih središta. Također, na sliku naseljenosti utječu i glavne prometni pravci, jer sva naselja koja su udaljenija od glavnih prometnica, gube stanovništvo.

U tom periodu, stanovništvo ove županije je prošlo glavne faze demografske tranzicije. Procesi te demografske tranzicije i deruralizacije se mogu sistematizirati u tri osnovna razvojna razdoblja. Tranzicija počinje razdobljem kasne dominacije agrara i traje od 1945. godine do oko 1965. godine. Tada počinje proces deruralizacije, iako ne još u potpunom zamahu, nego je izraženiji samo kod naselja koja su bliža gradovima. Broj stanovnika Grada Koprivnice se u tom periodu blago povećava. Zatim slijedi razdoblje intenzivne industrijalizacije, od 1965. godine do 1990. godine. Tada se drastično mijenja demografska slika ovog područja, gdje se pod utjecajem industrije i ostalih čimbenika odvija intenzivan proces napuštanja sela i rasta stanovništva gradova. Formira se nova slika naseljenosti županije, u kojoj dominiraju urbana, industrijska središta. Grad Koprivnica u tom razdoblju doživljava najdinamičniji porast stanovništva, što se posebice odnosi na gradsko naselje, čiji se broj stanovnika udvostručio (sl. 10). Završno razdoblje se odvija od 1990. do današnjih dana, a to je razdoblje gospodarske i demokratske transformacije. Nastavljaju se procesi deruralizacije, pojavljuje se i negativna stopa prirodne promjene te broj stanovnika prvo minimalno raste, a u zadnjih 15-ak godina opada (Feletar, 2002).

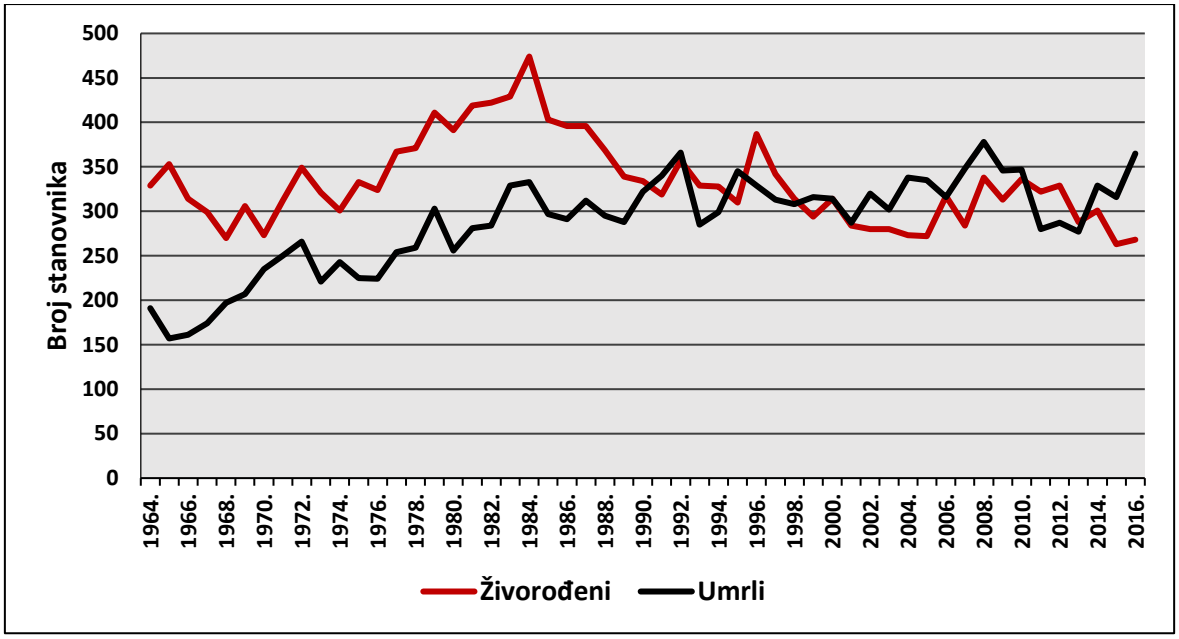

Sl. 10. Kretanje broja stanovnika Grada Koprivnice, prigradskih naselja i naselja Koprivnica od 1948. do 2011. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., broj stanovnika po naseljima,* www.dzs.hr (23. 6. 2017.).;

Kroz cijelo razdoblje od druge polovice 20. stoljeća do danas, broj stanovnika prigradskih naselja je u konstantnom, blagom porastu, što i ne čudi, s obzirom da su ruralna naselja koja gube stanovništva udaljenija od gradova.

Što se tiče stopa prirodne promjene, ona je pozitivna kroz cijelo razdoblje intenzivne industrijalizacije (sl. 11). Uzroci toga su povećanje životnog standarda te zdravstvene zaštite, kao i doseljavanje mladog i fertilnog stanovništva, a posljedica povećanje broja stanovnika. Tek je 1991. godine rođeno manje stanovnika nego što je ih je umrlo, a taj se trend nastavlja i do današnjih dana, te se tek nekoliko puta u posljednjih 25 godina dogodilo da je stopa prirodne promjene pozitivna. Također, u tom je razdoblju vidljiv i pad stope nataliteta, dok je stopa mortaliteta u konstantnom porastu. Zbog toga je, a i nekih drugih čimbenika, prvi put zabilježen pad broja stanovnika u jednom međupopisnom razdoblju. Ipak, taj pad je blag, jer se broj stanovnika Koprivnice od 2001. do 2011. godine smanjio za samo 140 stanovnika, što je minimalno u odnosu na ostale gradove i naselja u Koprivničko-križevačkoj županiji, a i ostatku Hrvatske. Dapače, Koprivnica je jedina jedinica lokalne samouprave u Koprivničko-križevačkoj županiji koja je zabilježila porast broja stanovnika u periodu od 1991. do 2011. godine (+3,86%).

Sl. 11. Kretanje broja živorođenih i umrlih u Gradu Koprivnici od 1964. do 2016. godine
Izvor: Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1964. - 2016., Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Dapače, gledajući taj period, dok broj stanovnika raste u Koprivnici, on opada u gradovima u okolici – u Varaždinu za 3,87%, Bjelovaru za 4,26%, Križevcima za 6,85%, Virovitici za 7,15%, Čakovcu za 9,64% te u Đurđevcu čak za 12,36%.

Analizirajući kretanje broja stanovnika Grada Koprivnice po naseljima u posljednja dva međupopisna razdoblja, dolazi se do zaključka da broj stanovnika opada samo u tri naselja – Bakovčica, Jagnjedovec i Koprivnica, ali su ta opadanja manja od 5%, i to većinom u periodu od 2001. do 2011. godine. Sva ostala naselja bilježe blagi porast broja stanovnika, iako je u posljednjem međupopisnom razdoblju vidljiv minimalan trend opadanja broja stanovnika u sve više naselja Grada Koprivnice (tab. 3). Ova anomalija u sveopćem trendu pada broja stanovnika ruralnih naselja ne iznenađuje, s obzirom da su ta naselja u blizini Koprivnica, koja nudi brojna radna mjesta, posebice za mlade.

Glavni čimbenici koji su utjecali na kontinuirani porast broja stanovnika Grada Koprivnice u posljednjih 70-ak godina su procesi deagrarizacije i deruralizacije te povećanje prirodnog priraštaja. Ipak, u novije vrijeme, vidljiv je i minimalan trend opadanja broja stanovnika, koji zahvaća gotovo cijeli teritorij Republike Hrvatske, a u većini područja je taj trend i izraženiji nego u Koprivnici.

Tab. 3. Kretanje broja stanovnika Grada Koprivnice po naseljima od 1991. do 2011. godine

Naselje	1991.	2001.	2011.	2011./1991.	2011./2001.
Bakovčica	337	337	321	-4,7	-4,7
Draganovec[7]	-	422	506	-	19,9
Herešin	651	666	728	11,8	9,3
Jagnjedovec	352	347	344	-2,3	-0,9
Koprivnica	24 238	24 809	23 955	-1,2	-3,4
Kunovec Breg	637	647	641	0,6	-0,9
Reka	1477	1702	1507	2,0	-11,5
Starigrad	1580	1573	2386	51,0	51,7
Štaglinec	434	491	466	7,4	-5,1

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., broj stanovnika po naseljima*, 2009: www.dzs.hr (23. 6. 2017.);
Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, 2011: www.dzs.hr (23. 6. 2017.)

Faktori koji utječu na to smanjenje broja stanovnika su gospodarski i životni uvjeti, veća zaposlenost žena te suvremeni način života u kojem se ljudi odlučuju za manji broj djece. U posljednje vrijeme, vidljiv je i trend pada stope nataliteta, koji se vraća na razine sa početka 1970-ih, u doba početaka industrijalizacije. Ta činjenica implicira sve manji broj stanovništva u mlađim dobnim skupinama, koje predstavljaju demografski temelj za formiranje reprodukcijskog kontingenta stanovništva. Takvi povoljni demografski procesi Grada Koprivnice su jedan od glavnih faktora njegovog društvenog i gospodarskog razvoja i napretka.

4.2. Struktura stanovništva

Struktura ili sastav stanovništva nam ukazuje na razna obilježja jedinica koje čine ukupno stanovništvo, odnosno svako osobno obilježje pojedinca ima utjecaj na sastav stanovništva prema određenom obilježju, kao što su spol, dob, zanimanje, školska sprema, narodnost, vjera i slično. Struktura stanovništva je odraz, pokazatelj i faktor demografskog razvoja na nekom prostoru, te je vrlo promjenjiva kategorija, koja se mijenja ovisno o utjecaju faktora koji je određuju. Odnosno, sastav je funkcija prostorne pokretljivosti i prirodnog kretanja stanovništva, a isto tako je i njihov čimbenik. Stoga, sastav stanovništva treba promatrati u uzročno-posljedičnoj vezi i sprezi s dinamikom stanovništva (Nejašmić, 2005).

[7] Naselje nastalo 2001. godine izdvajanjem iz naselja Koprivnica i naselja Starigrad.

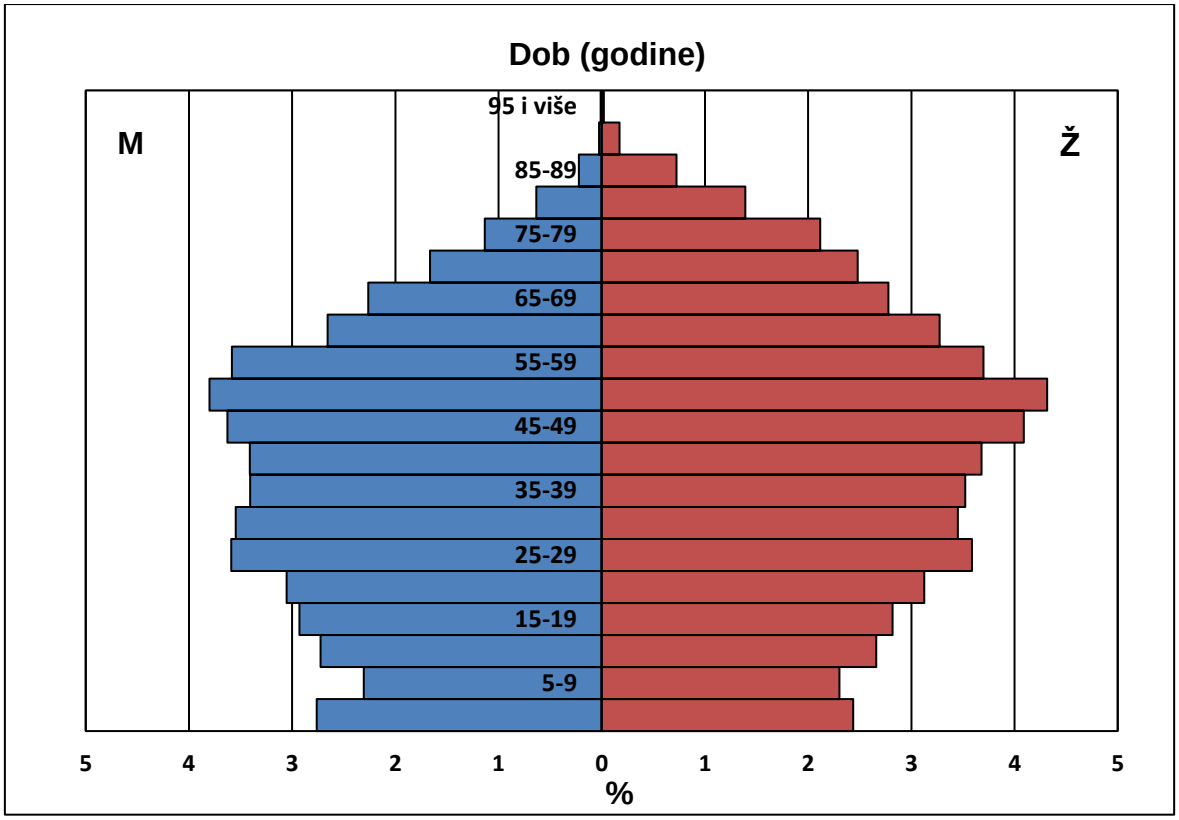
Za analizu strukture stanovništva obično se kao najrelevantnije ističu tri glavne skupine stanovništva: biološki sastav stanovništva (spol i dob), zatim društveno-gospodarski sastav (djelatnosti, zanimanja, obrazovanje, bračni status i sl.) te kulturno-antropološki sastav stanovništva, koji obuhvaća sastav prema rasi, narodnosti, jeziku, vjeri i ostalim sličnim obilježjima. U demografskim istraživanjima, najveće značenje imaju biološki i društveno-gospodarski sastav, zbog svojeg utjecaja na prirodno kretanje i ostale vitalne značajke stanovništva (Nejašmić, 2005). Prema tome, i u ovom je radu izostavljen kulturno-antropološki sastav, a glavni naglasak je stavljen na biološku, socioekonomsku te obrazovnu strukturu.

4.2.1.Biološka struktura

Biološki sastav stanovništva je sastav prema spolu i dobi te je izravno uvjetovan prirodnim kretanjem stanovništva. No, to ne znači da je on van utjecaja društveno-gospodarskih faktora, štoviše, u njemu se reflektiraju društvena i gospodarska zbivanja. Iz biološkog sastava proizlaze kontingenti stanovništva ključni za biološku reprodukciju, ali i formiranje radne snage (Nejašmić, 2005). Dobno-spolna struktura stanovništva najčešće se prikazuje zajedno, i to dobno-spolnom piramidom, po petogodišnjim dobnim skupinama, gdje se pomoću takve analize može vidjeti prošlo, sadašnje i buduće kretanje stanovništva.

Sastav prema spolu pokazuje brojčani omjer ženskog i muškog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Velika neuravnoteženost sastava prema spolu ima nepovoljan utjecaj na ukupnu prirodnu dinamiku stanovništva, te je posljedica nenormalnih društvenih zbivanja i selektivne migracije prema spolu. S druge strane, dobna struktura pokazuje broj stanovnika po pojedinim dobnim skupinama, koje se najčešće grupiraju u tri velike dobne skupine: mladost (0 – 19 godina starosti), zrelost (20 – 59 godina) te starost - 60 i više godina (Nejašmić, 2005). Taj sastav nam je važan pokazatelj vitalnosti, biodinamike te radnog kontingenta nekog područja.

U Gradu Koprivnici, prosječna dob stanovništva iznosi 40,9 godina, dok taj pokazatelj za područje cijele Koprivničko-križevačke županije iznosi 41,6 godina, a za Republiku Hrvatsku 41,7 godina. Iako je ta prosječna dob među najmlađim u Koprivničko-križevačkoj županiji i većini Hrvatske, populacija Grada Koprivnice smatra se starim, budući se smatra da proces starenja počinje kada prosječna dob stanovništva dosegne 30 godina (Nejašmić, 2005).

Sl. 12. Struktura stanovništva Grada Koprivnice po spolu i dobi, 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, 2011: www.dzs.hr (25. 6. 2017.)

Prema dobno-spolnoj piramidi (sl. 12), koja prema podacima Popisa stanovništva iz 2011. godine poprima oblik urne. Njena osnovica je sužena, a srednji dio je ispupčen. Prema tome, stanovništvo Grada Koprivnice se smatra starim, odnosno izrazito starim, budući da udio osoba starijih od 65 godina veći od 12% (Nejašmić, 2005). Ovakav oblik piramide upućuje nas na činjenicu da stanovništvo Koprivnice obilježava niska rodnost i smrtnost te se pojavljuje i negativna prirodna promjena, odnosno prirodna depopulacija. Također, fertilne dobne skupine (od 15 do 49 godina starosti) će se još smanjivati, a to bi moglo utjecati na smanjenje ukupne populacije.

Koeficijent starosti pokazuje udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu nekog prostora. Za Koprivnicu on iznosi 21,6%, a za Koprivničko-križevačku županiju 23,8%. Koprivnica ima najmanji udio starog stanovništva u ukupnom stanovništvu u cijeloj Koprivničko-križevačkoj županiji, manji čak i od gradova – Križevci 23,2% te Đurđevac 22,6%. Također, taj koeficijent Koprivnice manji je i od koeficijenta starosti Varaždina (25,2%) i Bjelovara (23,8%), te neznatno veći od Čakovca (21,3%) i Virovitice (21,4%). No, budući je granica, na kojoj neko stanovništvo počinje starjeti, postavljena na

12%, stanovništvo Koprivnice se i prema ovom pokazatelju smatra starim (Nejašmić, 2005). Tome ide u prilog i činjenica da je 2001. na Popisu stanovništva taj koeficijent iznosio 17,2%, te je stoga vidljivo da broj i udio starog stanovništva raste u posljednjih desetak godina.

S druge strane, indeks starosti ili starenja nam pokazuje brojčani odnos ukupnog broja osoba starih 60 godina i više te ukupnog broja osoba starih 19 godina i manje. Taj indeks u Koprivnici iznosi 103,0, a u Koprivničko-križevačkoj županiji 110,5 starih stanovnika na 100 mladih. Od ostalih jedinica lokalne samouprave u županiji, samo Grad Đurđevac i još pet općina imaju povoljniju strukturu. Od većih gradova u okolici, ponovno Koprivnica ima povoljniju strukturu od Varaždina i Bjelovara (130,6, odnosno 112,3), te neznatno nepovoljniju od Čakovca i Virovitice (95,2, odnosno 99,1). Uspoređujući te podatke iz 2011. godine, prema Popisu stanovništva iz 2001. godine, indeks starosti Koprivnice je tada iznosio 69,7, što znači da se u međupopisnom razdoblju značajno povećao broj starog stanovništva, a istovremeno se i značajno smanjio broj mladog stanovništva. Prema ovom pokazatelju, stanovništvo Koprivnice ušlo je u izrazito duboku starost, budući je broj osoba starih 60 i više godina premašio broj osoba starih 19 i manje godine (Nejašmić, 2005).

Dobar pokazatelj stupnja ostarjelosti stanovništva je i koeficijent ukupne dobne ovisnosti, koji se izračunava stavljanjem u odnos izvanradne dobne skupine stanovništva prema radnom kontingentu. Taj nam koeficijent pokazuje stupanj opterećenosti stanovništva u radno sposobnoj dobi (15-64 godine starosti) sa predradnom (0-14 godina starosti) i postradnom (65 i više godina starosti) skupinom. Gledajući podatke Popisa stanovništva 2011. godine za Grad Koprivnicu, taj koeficijent iznosi 44,6, a za cijelu Koprivničko-križevačku županiju 50,2. To znači da u Koprivnici na 100 radno sposobnih stanovnika dolazi 44,6 osoba u izvanradnom kontingentu, pri čemu je gotovo podjednak udio predradnog i postradnog stanovništva.

Gledajući strukturu stanovništva po dobnim skupinama prema podacima iz Popisa stanovništva posljednjih 50-ak godina, broj starog stanovništva se konstantno povećava (udio se povećao za 10% u tom periodu), dok se broj mladog stanovništva smanjuje od 1991. godine (udio u ukupnom stanovništvu se smanjio za 12,7% u tom periodu) odnosno od početka postindustrijskog razdoblja. Broj zrelog stanovništva stagnira u posljednjih 20-ak godina, s blagom tendencijom pada u posljednjem međupopisnom razdoblju (tab. 4). Smanjenjem broja i udjela mladog stanovništva smanjuje se obujam radno-sposobnog i

radno-aktivnog stanovništva, što ima negativan utjecaj na ukupnu aktivnost stanovništva, kao i na razinu društveno-gospodarskog razvoja zemlje. Također, porastom broja i udjela starog stanovništva rastu i stope mortaliteta, ali i visok porast potrebnih financijskih i drugih sredstava za mirovinsko, zdravstveno i socijalno zbrinjavanje starih osoba, što predstavlja dodatno opterećenje za gospodarstvo. Isto tako, starenjem zrelog stanovništva dolazi do starenja radne snage, što može izazvati duboke i dalekosežne demografske i društveno-gospodarske posljedice u budućnosti, poput manjka radne snage (Živić i dr., 2005).

Zaključujući prema navedenim pokazateljima, iako ima najpovoljniju strukturu stanovništva u Koprivničko-križevačkoj županiji, pa i uspoređujući sa većim gradovima u okolici, Grad Koprivnica je zahvaćen procesom demografskog starenja, a njegovo stanovništvo već je u stadiju duboke demografske starosti.

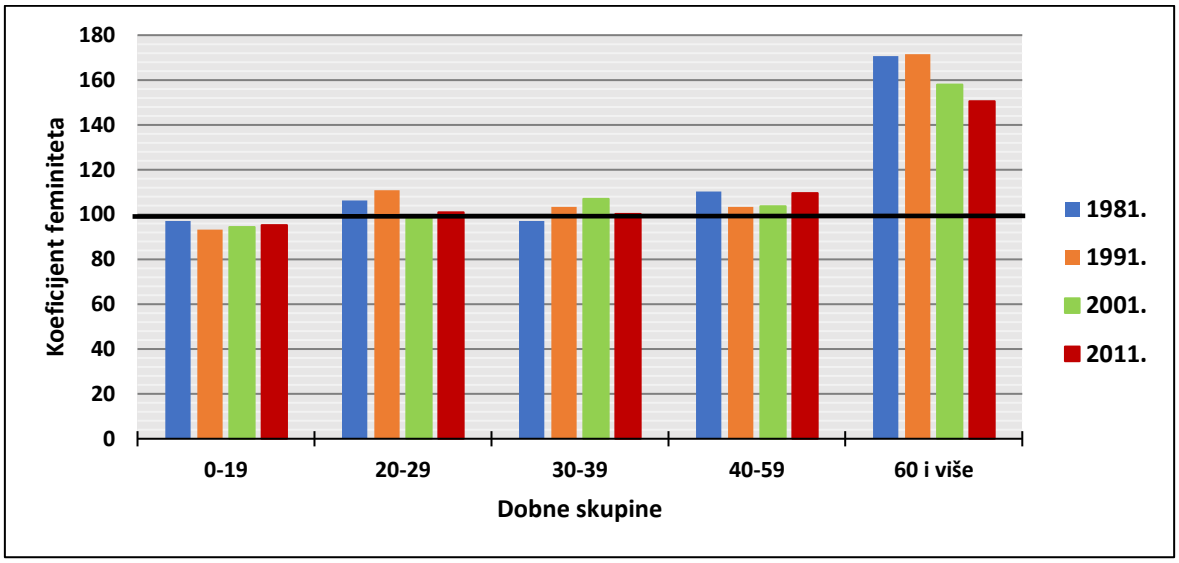
Tab. 4. Sastav stanovništva Grada Koprivnice 1961., 1971., 1981., 1991., 2001 i 2011. godine, po dobnim skupinama

Područje	**Mlado (0-19)**	**Zrelo (20-59)**	**Staro (60 i više)**	**Ukupno**
Koprivnica (1961.)	5567	9073	1928	16 568
Koprivnica (1971.)	6612	11 495	2960	21 067
Koprivnica (1981.)	7554	14 789	3296	25 639
Koprivnica (1991.)	8335	17 293	4078	29 706
Koprivnica (2001.)	7600	17 976	5300	30 876
Koprivnica (2011.)	6462	17 739	6653	30 854

Izvor: Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1961. do 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Što se tiče strukture stanovništva Koprivnice prema spolu, ona se najčešće iskazuje koeficijentom maskuliniteta, odnosno brojem muških na sto ženskih stanovnika ili koeficijentom femininiteta – brojem ženskih na sto muških stanovnika. Češće se iskazuje ovaj potonji, budući da se koristi i za prikaz ženskog fertilnog stanovništva, koji utječe na prirodno kretanje stanovništva. Koeficijent femininiteta za Grad Koprivnicu iznosi 111,2, te je veći od tog koeficijenta teritorija Koprivničko-križevačke županije (106,5), ali i svih jedinica lokalne samouprave u županiji, pojedinačno gledano, kao i državnog prosjeka (107,4). Također, Koprivnica ima najveći koeficijent femininiteta gledajući i veće gradove u okolici, osim Varaždina, kod kojeg je ta vrijednost 112,0. Ti podaci nam ukazuju činjenicu da u Koprivnici postoji manjak muškaraca, što je i karakteristika razvijenih dijelova svijeta, poput Europe i Angloamerike (Nejašmić, 2005).

Gledajući koeficijent feminiteta kroz nekoliko proteklih međupopisnih razdoblja te po određenim dobnim skupinama, on varira (sl. 13). Budući je zbog diferencijalne rodnosti i smrtnosti karakteristično da se rađa 5 do 6 % više muške nego ženske djece, na posljednja četiri Popisa stanovništva zabilježen je manji broj ženskog stanovništva starog 19 i manje godina, iako je vidljiv trend rasta. U dobnim skupinama 20-29 te 30-39 godina starosti prisutna je relativna izjednačenost muškog i ženskog stanovništva, što je najčešća doba za stupanje u brak i osnivanje obitelji.

Sl. 13. Koeficijenti feminiteta po dobnim skupinama Grada Koprivnice 1981., 1991., 2001. i 2011. godine

Izvor: Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1981. do 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Gledajući te dvije dobne skupine, vidi se diferencijacija između urbanog naselje i ruralnih, prigradskih naselja, jer koeficijent feminiteta za dobne skupine 20-39 godina za Koprivnicu iznosi 103,4, a za prigradska naselja 95,4, što znači da postoji manjak ženskog stanovništva u neurbanim područjima, a što je posljedica migracija selo-grad. To i ne čudi, s obzirom da u kasnijim stadijima ovakve migracije, žensko stanovništvo se brže i u većem broju seli u grad.

U starijim dobnim skupinama se povećava neravnoteža prema spolovima, odnosno pojavljuje se opća tendencija povećanja koeficijenta feminiteta s porastom životne dobi. Tako je već u dobnoj skupini od 40 do 59 godina starosti broj ženskog stanovništva nadmašio broj muškog, a posebice su velike razlike u najstarijoj dobnoj skupini, od 60

godina i više. Najveće su neravnoteže u toj najstarijoj dobnoj skupini zbog diferencijalnog mortaliteta, te muško žensko stanovništvo dulje živi od muškog. Ipak, u posljednjih tridesetak godina vidljiv je blagi trend opadanja koeficijenta feminiteta, odnosno broj muškog stanovništva starijeg od 60 godina se povećava, što je posljedica povećanja standarda života i zdravstvene zaštite.

Također, stanovništvo Grada Koprivnice, gledano po ženskim kontingentima, pokazuje sve nepovoljnije rezultate. Naime, u posljednjih četrdesetak godina, vidljiv pad broja ženskog stanovništva u pretfertilnoj (14 godina i mlađe) i fertilnoj (od 15 do 49 godina starosti) dobi, dok se udio ženskog stanovništva u postfertilnoj dobi (50 godina i starije) drastično povećava (tab. 5).

Tab. 5. Kontingenti ženskog stanovništva Grada Koprivnice 1971., 1981., 1991., 2001. i 2011. godine, broj (i udio) po fertilnim kontingentima

	Pretfertilna dob (0-14 godina)		**Fertilna dob (15-49 godina)**		**Postfertilna dob (50 i više godina)**		
Godina	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	**Ukupno**
1971.	2382	21,7	5749	52,4	2848	25,9	10 979
1981.	2771	20,7	7004	52,3	3612	27,0	13 387
1991.	2797	18,6	7942	52,8	4314	28,7	15 053
2001.	2585	16,1	8238	51,3	5242	32,6	16 065
2011.	2284	14,1	7491	46,1	6470	39,8	16 245

Izvor: Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1971. do 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Iako je porastao broj žena u fertilnoj dobi, najpovoljnijoj za rađanje, njihov udio u ukupnom ženskom stanovništvu se smanjuje te je 2011. prvi puta pao ispod 50%. To znači da se broj postfertilnog stanovništva povećao, i to više od dva puta, a udio se sve više približava onom fertilnog stanovništva. Isto tako, gotovo polovica (46,5%) ženskog stanovništva u fertilnoj dobi Grada Koprivnice, starije od 35 godina, što je granica između jačeg i slabijeg rađanja (Živić, 2003). Primjerice, 1981. godine je u Koprivnici bilo 37,9% ženskog stanovništva u fertilnoj dobi, u dobi od 35 i više godina.

Slično kao i kod dobne strukture, Grad Koprivnica ima najpovoljniji sastav prema spolu u Koprivničko-križevačkoj županiji, pa i gledajući druge veće gradove u okolici. Ipak, takva struktura stanovništva prema spolu još je uvijek nepovoljna, gledano u širem smislu, budući je stanovništvo sve starije, a udio mlađeg se smanjuje. Također, žensko fertilno

stanovništvo se sve više smanjuje, što može imati negativne posljedice na prirodno kretanje stanovništva.

4.2.2. Ekonomska struktura

Pod pojmom ekonomske ili gospodarske strukture stanovništva podrazumijeva se sastav stanovništva prema aktivnosti, djelatnosti i zanimanju. Polazište za analiziranje gospodarskog sastava ukupnog stanovništva čini aktivno stanovništvo, odnosno radna snaga. Odnosno, cjelokupno stanovništvo nekog prostora ne sudjeluje u proizvodnji dobara i usluga, već su djeca (još nedorasla za rad) te starije i bolesno stanovništvo (nesposobno za rad) isključeni iz tih procesa. Tako se stanovništvo dijeli na gospodarski aktivno i neaktivno (Nejašmić, 2005).

Prema sudjelovanju u procesu rada i prema izvorima zarade, ukupno stanovništvo se dijeli u tri skupine: aktivno stanovništvo u užem smislu ili radna snaga (zaposlene i nezaposlene osobe te osobe aktivne u poljoprivredi i obrtu), zatim stanovništvo s osobnim prihodom (osobe koje primaju mirovinu, stipendiju ili naknadu za iznajmljivanje) te neaktivno stanovništvo u užem smislu, odnosno uzdržavano stanovništvo (kućanice, djeca i osobe koje se školuju na teret obitelji te osobe nesposobne za rad i bolesne osobe) (Nejašmić, 2005).

Od ukupnog stanovništva Grada Koprivnice, na aktivno stanovništvo otpada 44,9% stanovnika, što je više nego u cijeloj Koprivničko-križevačkoj županiji (42,8%) i Hrvatskoj (41,9%). Gledajući ostale jedinice lokalne samouprave te veće gradove u okolici, samo veliki centri rada, Varaždin (45,2%) te Čakovec (45,4%) imaju veću opću stopu aktivnosti ukupnog stanovništva. Gledano kroz posljednjih šezdesetak godina, broj aktivnog stanovništva se udvostručio, broj osoba sa osobnim prihodom se povećao skoro deset puta, dok se broj uzdržavanih osoba neznatno povećao, ali je njihov udio u stanovništvo pao sa natpolovične većine na ispod trećine ukupnog stanovništva (tab. 6).

Stopa nezaposlenosti pokazuje situaciju na tržištu rada te se iskazuje kao udio nezaposlenog stanovništva u aktivnom stanovništvu (Biljan-August, 2000). Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ), stopa nezaposlenosti 2016. godine iznosila je 11,2%, što je ispod razine cijele Koprivničko-križevačke županije (11,9%) te niže nego na razini Republike Hrvatske (14,8%). Valja spomenuti da je ta stopa 1981. godine iznosila samo 3,1%, 1991. godine 9,1%, 2001. godine 18,1% te 2011. godine 14,5%. To

povećanje nezaposlenosti opravdava se tranzicijskom krizom i propadanjem dijela industrije, a dio radne snage je zamijenjen visokom tehnologijom

Tab. 6. Stanovništvo Grada Koprivnice prema ekonomskoj aktivnosti 1953., 1961., 1971., 1981., 1991., 2001. i 2011. godine

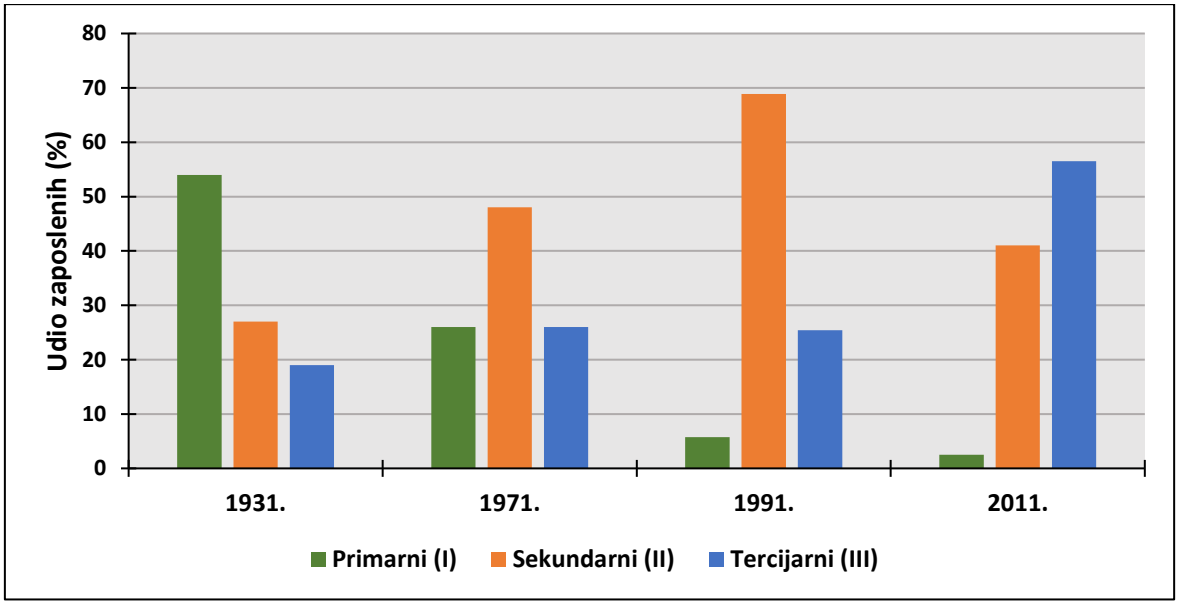
	Aktivno stanovništvo		**Stanovništvo s osobnim prihodom**		**Uzdržavano stanovništvo**	
Godina	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
1953.	5937	42,0	806	5,2	7396	52,3
1961.	8049	48,5	870	8,5	7663	46,2
1971.	9083	43,0	1797	1,.2	10 224	48,4
1981.	12 081	46,6	2639	13,3	11 221	43,3
1991.	14 045	47,3	3952	24,1	11 709	39,4
2001.	14 586	47,1	7467	25,2	8941	28,8
2011.	13 856	44,9	7786	25,2	9212	29,9

Izvor: Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1953. do 2011. godine, Stanovništvo prema aktivnosti i spolu po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Osnovna podjela aktivnog stanovništva je pomoću sektora djelatnosti. Gospodarski razvoj i preobrazba nekog društva i prostora mogu se pratiti analiziranjem udjela aktivnog stanovništva po pojedinim sektorima djelatnosti, kroz određeno razdoblje. Tri osnovna sektora djelatnosti su: primarni (I), koji obuhvaća stanovništvo koje se bavi poljoprivredom, ribarstvom i šumarstvom, zatim sekundarni sektor (II), koji obuhvaća stanovništvo zaposleno u rudarstvu, industriji, građevinarstvu, vodoprivredi i proizvodnom obrtništvu, te na kraju tercijarni sektor (III), u koji spada stanovništvo koje se bavi neproizvodnim gospodarskim granama, poput uslužnog obrtništva, trgovine, ugostiteljstva, prometa i novčarstva. Također, sve se češće iz tercijarnog sektora izdvaja i kvartarni sektor (IV), koji obuhvaća upravu, obranu, školstvo, zdravstvo, znanost, kulturu i slično (Nejašmić, 2005).

Različita struktura stanovništva po sektorima djelatnosti pokazatelj je socio-ekonomskog razvoja nekog prostora, jer različitim etapama gospodarskog i društvenog razvoja odgovara različit omjer sektora djelatnosti. Tako u najnerazvijenijim dijelovima svijeta prevladava primarni sektor, u zemljama intenzivne industrijalizacije dominira sekundarni sektor, a u razvijenim dijelovima svijeta prevladava tercijarni sektor. Tipizacijom društava prema sektorima djelatnosti nastala su tri tipa: poljoprivredni tip (I-II-III ili I-III-II), industrijski tip (II-III-I) i uslužni tip (III-II-I).

U Koprivnici, kroz posljednjih osamdesetak godina, izmijenila su se sva tri tipa društva (sl. 14). Prije Drugog svjetskog rata, i dalje prevladava primarni sektor, to jest poljoprivreda, te se nazire početak dominacije sekundarnog sektora, odnosno industrije, koja je tada još uvijek u povojima.

Sl. 14. Udio zaposlenih prema sektorima djelatnosti u Gradu Koprivnici 1931., 1971., 1991. i 2011. godine

Izvor: Feletar, D., 1984, 51.;

Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1971. do 2011. godine, Aktivno stanovništvo prema djelatnosti po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, prestaje dominacija poljoprivrede te primat preuzima sekundarni sektor, pod utjecajem intenzivne industrijalizacije i deagrarizacije. Također, pod tim utjecajima razvija se tercijarni sektor, kojem postupno pripada sve više stanovništva. Krajem 20. stoljeća, sekundarni sektor je potpuno ovladao te tada više od dvije trećine zaposlenog stanovništva radi u industriji i ostalim djelatnostima. Ulaskom u 21. stoljeće, Koprivnica ulazi u razdoblje deindustrijalizacije te započinje proces tercijarizacije. Pojam deindustrijalizacija valja uzeti uvjetno, jer se u Koprivnici još ne radi o tom procesu. O deindustrijalizaciji se ovdje može govoriti ako pod time smatramo smanjivanje proizvodnje i zaposlenih, te udjela u ukupnom prihodu koprivničkog gospodarstva. Do toga je zaista i došlo, ali ne procesima normalnog razvoja prema postindustrijskom društvu.

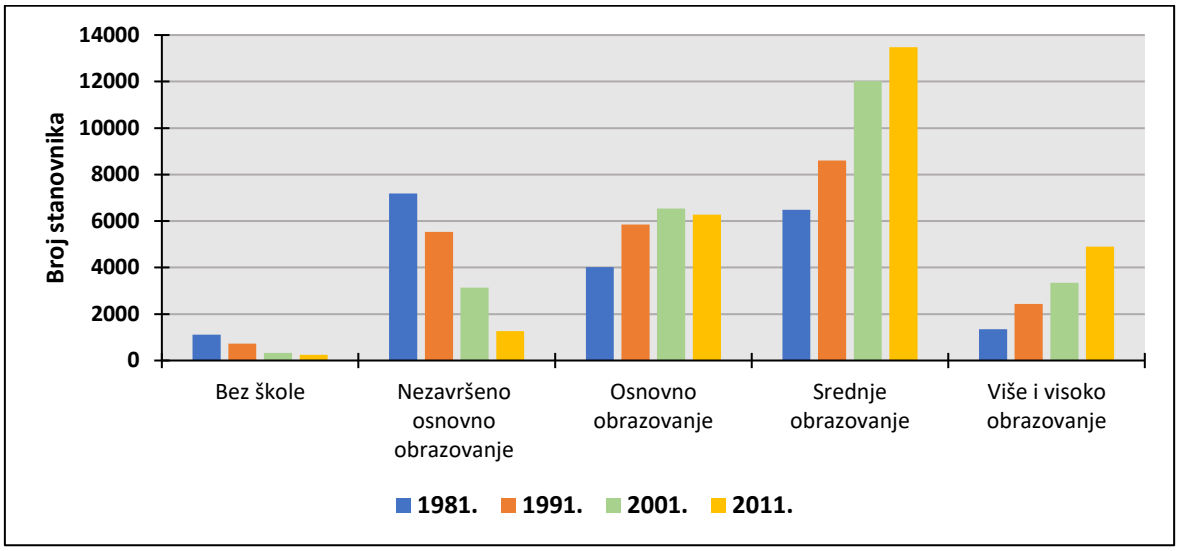
Naime, taj proces deindustrijalizacije nije se odvijao postupnim jačanjem tercijarnih i kvartarnih djelatnosti, nego je rezultat krize i recesije. Gospodarski razvoj Koprivnice još nije na razini ulaska u normalne procese deindustrijalizacije (Feletar, 2011).

4.2.3. Obrazovna struktura

Kako se društvo moderniziralo te prešlo iz agrarnog u uslužno društvo, sve se više povećavaju zahtjevi za višom razinom obrazovanja, čime se mijenja obrazovna struktura stanovništva. Analiziranjem sastava stanovništva prema obrazovnim obilježjima dolazimo do informacija o općoj razini obrazovanosti te o tome kakvu školsku spremu imaju određene kategorije stanovništva. Osnovno obrazovno obilježje stanovništva koje se koristi u istraživanjima, je školska sprema (Nejašmić, 2005).

Proučavanje školske spreme temelji se na formalno priznatoj školskoj spremi, i odnosi se na stanovništvo starije od dobi obvezatne za pohađanje škole, u Republici Hrvatskoj je to 15 godina i više. Prema podacima iz 2011. godine, najveći udio stanovništva Grada Koprivnice ima završeno srednjoškolsko obrazovanje (51,5 %), zatim slijedi stanovništvo sa završenom osnovnom školom (24%) te stanovništvo sa završenom višom školom ili fakultetom (18,7%). Najmanji je udio stanovništva bez ikakve škole (0,9%), a još ima i 4,9% stanovništva sa nesvršenom osnovnom školom. Promatrajući obrazovni sastav stanovništva Koprivnice kroz posljednja četiri Popisa stanovništva, vidljiv je trend opadanja stanovništva bez ikakve ili završene osnovne škole. Naime, prije tridesetak godina, to stanovništvo je činilo preko 40% tadašnjeg stanovništva starijeg od 15 godina, dok je danas njihov udio pao na ispod 6% stanovništva starijeg od 15 godina. Uzrok tome je to što je ta populacija bila uglavnom starije dobi, rođeno u doba kada ni osnovno obrazovanje nije bilo obvezatno. U međuvremenu, većina tog stanovništva je umrla, a i uvedeno je obvezatno osnovno obrazovanje. S obzirom na to, povećava se broj stanovnika sa završenom osnovnom školom, iako je vidljiv pad u posljednjem međupopisnom razdoblju, što je posljedica pada stope nataliteta. Budući je proces intenzivne industrijalizacije u Koprivnici započeo prije pedesetak godina, a s time i povećana potražnja industrijske radne snage, tada počinje i dominacija stanovništva sa završenim srednjim obrazovanjem, u kojem prevladava stanovništvo sa završenom strukovnom i obrtničkom školom. Također, u svakom Popis stanovništvu vidljiv je porast tog stanovništva, koje se od 1981. do 2011. godine udvostručilo. Povećava se i broj i udio stanovništva sa završenom visokom školom ili

fakultetom, te se sve više približava razinama stanovništva sa završenom osnovom školom (sl. 15).

Sl. 15. Obrazovna struktura stanovništva Grada Koprivnice 1981., 1991., 2001. i 2011. godine

Izvor: Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1981. do 2011. godine, Stanovništvo staro 15 i više godina prema završenoj školi i obrazovnim područjima, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Za potrebe usporedne analize više prostornih jedinica, koristi se podjela stanovništva u tri skupine: stanovništvo koje nema završeno primarno obrazovanje (O_I), zatim stanovništvo kojima ima završeno sekundarno obrazovanje (O_{II}) te stanovništvo koje ima završeno tercijarno obrazovanje (O_{III}). Te tri skupine su temelj za izračunavanje indeksa obrazovanosti (I_o), koji se izražava jednadžbom: $I_O = \frac{O_{II} \cdot O_{III}}{<O_I}$ (Nejašmić, 2005).

Kada bismo tu jednadžbu primijenili na Grad Koprivnicu, 2001. godine je taj indeks iznosio 45,2, a za cijelu Hrvatsku je iznosio 30,4. Do 2011. godine drastično porastao te iznosi 169,0, što je veće i od hrvatskog prosjeka (90,8), od svih jedinica lokalne samouprave u Koprivničko-križevačkoj županiji te od svih većih gradova u okolici, osim Varaždina. S obzirom na te rezultate, možemo zaključiti da je obrazovna struktura Grada Koprivnice izrazito povoljna.

4.3. Transformacija prostorne strukture grada

Od 1960-ih, industrija u Koprivnici se razvijala vrlo dinamično, tako da se koprivničko područje sve više približavalo obilježjima prostora u kojem je velik utjecaj industrije, čime su se u tradicionalni agrarni kraj unijele znamenite promjene. Posebno je značajan razvoj sekundarnih djelatnosti, koji se dinamično razvija, što je izazvalo probleme kod planiranja i usklađivanja ukupnog razvoja grada. To je prouzročilo naglu promjenu broja stanovnika, strukture stanovništva, načina stjecanja te trošenja dohotka, kao i u strukturi gradskih funkcija, čime se stvaraju neočekivani problemi u urbanističkom razvoju grada. Nagli razvoj sekundarnih djelatnosti u početnoj fazi čak sputava urbanistički razvoj grada, jer se sva raspoloživa sredstva usmjeruju za ostvarivanje planova izgradnje industrije, što je bio slučaj i u Koprivnici (Feletar, 1979).

Poljoprivreda je sve do druge polovine 20. stoljeća jedna od glavnih djelatnosti stanovništva, a agrarni prostor jedna od važnijih osnovica razvoja Koprivnice. Stoga je jedan od najvećih odraza utjecaja industrije vidljiv u promjeni površine i načina korištenja obradivih površina. Naime, rapidnim širenjem industrijske stambene zone Grada te procesima deagrarizacije i urbanizacije, smanjuju se poljoprivredne površine Grada Koprivnice. Tako se, prema Popisu poljoprivrede iz 1960. godine, u Koprivnici se za poljoprivredu koristilo 4753 ha površine, što je iznosilo više od polovice ukupne površine Grada (52,3%). Na oranice i vrtove otpada malo više od polovine poljoprivrednih površina, a to se većinom odnosi na vrtove, koje velik broj kućanstava koristi za vlastite potrebe. S druge strane, prema podacima iz ARKOD preglednika Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (APPRRR) za 2016. godinu, ukupna poljoprivredna površina Grada Koprivnice smanjena je na 2861 ha, što je 31,5% od ukupne površine Grada. Od toga, velika većina otpada na oranice i vrtove (91,0%), za vlastite potrebe ili kao dodatni izvor zarade.

Nauštrb poljoprivrednih površina, započet je intenzivni razvoj industrijskih pogona. Iako je većina koprivničke industrije prvotno bila smještena na sjeveru Grada, na lokaciji nekadašnje tvornice kemijskih proizvoda „Danica“, a današnje istoimene industrijske zone, ubrzo je doživjela maksimum u mogućnosti prostornog širenja. Zbog toga, stvorene su dvije nove poduzetničke zone, Dravska (uz željeznički pravac Zagreb – Budimpešta) te Radnička (uz Podravsku magistralu te željeznički pravac Zagreb – Osijek). To je potaknulo izgradnju i ostale infrastrukture – prometne, energetske, komunalne i sl.

No, najkrupnije promjene zbile su se u stambenoj izgradnji, gdje je opet glavni investitor industrija. Zbog naglog razvoja industrije, Koprivnica je već 1970-ih godina počela doživljavati tzv. stambeni infarkt: pritisak novih stanara bio je znatno veći nego su bile mogućnosti izgradnje novih stanova. Dakako, ti tražitelji stanova su najčešće bili dnevni migranti koji dolaze na posao u Koprivnicu iz okolice. Godine 1950. u Koprivnici je bilo 2160 stambenih objekata, a već 1978. godine 4759 (Feletar, 1979). Prema podacima iz Popisa stanovništva 2011. godine, takvih je objekata u Koprivnici bilo skoro 15 tisuća – čak 14 687, što je ponajviše rezultat urbanizacije. Koprivnica je naselje s pretežito gradskim obilježjem, uglavnom u ravnomjerno raspoređenoj izgradnji pretežno niskih i srednje visokih građevina, a gustoća izgrađenosti razmjerno je mala.

Na prostoru gradske jezgre smještene su upravne funkcije i financijske ustanove, pozicionirane na mjestima najbolje dostupnosti, u središtu grada oko Zrinskog trga. Uz gradsko središte vezane su i uslužne djelatnosti, čija koncentracija opada udaljavanjem od središta prema stambenim područjima. Veliku transformaciju doživljava trgovina, budući je preseljena iz središta grada na periferiju, u poduzetničku zonu Radnička, gdje je otvoren veliki trgovački centar.

Zaključno, u Gradu Koprivnici nije došlo do radikalnije funkcionalne prenamjene pojedinih dijelova grada, budući je Koprivnica tipično nizinsko naselje, s velikom gradskom površinom, te se stoga ubraja u gradove koji imaju izuzetne mogućnosti izgradnje unutar samog gradskog organizma. Područje Grada je relativno neizgrađeno te je dosta prostora neiskorišteno, većinom dolazi do širenja na ta područja. S druge strane, ostala prigradska naselja zadržavaju svoje tradicionalne funkcije – stambenu i proizvodnu, koja se odnosi na poljoprivrednu proizvodnju. Također, od polovine 20. stoljeća tu se razvijaju i druge funkcije, poput uslužne ili obrazovne, te u novije vrijeme turistička, na obroncima Bilogore.

5. Procesi socijalno-geografske transformacije

5.1. Deagrarizacija i deruralizacija

Pod utjecajem dinamičnog ekonomskog razvoja, koji se prije svega temeljio na industriji, trgovini, prometu i ostalim djelatnostima tercijarnog, a kasnije i kvartarnog sektora, nastaju brojne promjene odnosu mjesta stanovanja i mjesta rada, kao i u sastavu stanovništva. Na području cijele Republike Hrvatske dolazi do diferenciranja gospodarskog razvoja te promjena u socijalno-ekonomskoj strukturi, čime počinje prelazak stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti. Poljoprivreda kao glavni izvor zarade se napušta, budući industrija i ostale nepoljoprivredne djelatnosti imaju više materijalnih i socijalnih prednosti. Kako je proces industrijalizacije u Koprivnici kasnio u odnosu na razvijene zemlje Zapadne Europe, tako kasne i procesi deagrarizacije i deruralizacije, te iako nisu na razini tih zemalja, unijeli su velike promjene u tradicionalno poljoprivredni prostor Podravine.

Pod utjecajem brojnih odnosa koji se razvijaju tokom druge polovice 20. stoljeća, poljoprivreda se od zatvorene, autarkične grane ekonomije transformirala u privrednu granu s atributom industrijske poljoprivrede. U tom periodu, promijenio se i autarkičan seljački način života, a posljedično i gradski način života, koji je poprimio određena obilježja pridošlog poljoprivrednog stanovništva. Iako su to dva paralelna i povezana procesa, deagrarizacija i deruralizacija su dva potpuno različita procesa, kao što se razlikuju i poljoprivredno te seosko stanovništvo (Puljiz, 1977).

Deagrarizacija je proces napuštanja poljoprivrede kao aktivnosti i izvora dohotka (Puljiz, 1977). Neki autori proširuju napuštanje djelatnosti i na cijeli primarni sektor, dakle uključujući i šumarstvo te ribarstvo, odnosno kao proces preslojavanja agrarnog u neagrarna zanimanja (Cvitanović, 2002). Ona uvjetuje socijalnu diferencijaciju, pojačane socijalne akcije, promjene u vrednovanju kuće, stana, naselja, okoline, zemljišta (Vresk, 1995: 59). Prostor Podravine je tradicionalno orijentiran na poljoprivredu, stoga je deagrarizacija stvorila brojne promjene, prije svega u smanjenju broja poljoprivrednog stanovništva, ali i u procesima usitnjavanja poljoprivrednih površina te povećanja kućanstava kojima je poljoprivreda samo dodatni izvor prihoda. Jedan od relevantnijih pokazatelja stupnja deagrarizacije nekog prostora je udio poljoprivrednog u ukupnog stanovništvu. Udio, a i ukupni broj, poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu konstantno se smanjuje od polovice 20. stoljeća (tab. 7). Smanjuje se i udio poljoprivrednog stanovništva u

Hrvatskoj, od 1961. do 2001. godine smanjio se s 43,9% na 5,5%, a u Koprivničko-križevačkoj županiji, u tom istom razdoblju sa 65,0% na 17,4%. Budući je značajniji pad broja poljoprivrednog stanovništva u Koprivnici zabilježen 1961. godine, tada je označen početak procesa deagrarizacije, koji se nastavio sve do današnjih dana, kada poljoprivredno stanovništvo čini 1,2% ukupnog stanovništva.

Tab. 7. Udio i broj poljoprivrednog stanovništva u Gradu Koprivnica 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001. godine

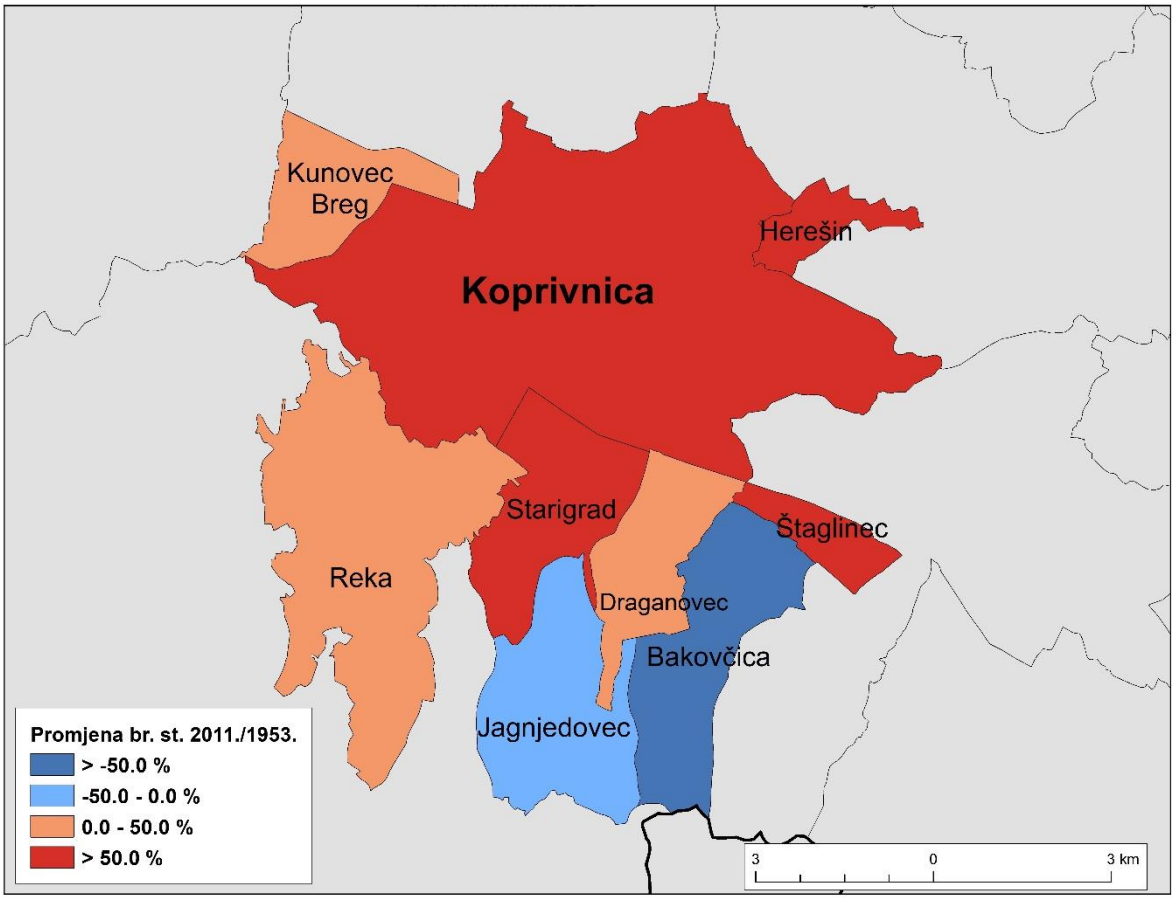
	Poljoprivredno stanovništvo		**Nepoljoprivredno stanovništvo**		**Ukupno stanovništvo**
Godina	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	
1953.	4817	34,1	9322	65,9	14 139
1961.	3833	23,1	12 749	76,9	16 582
1971.	3473	16,5	17 631	83,5	21 104
1981.	1670	6,4	24 271	93,6	25 941
1991.	855	2,9	28 851	97,1	29 706
2001.	379	1,2	30 615	98,8	30 994

Izvor: Podaci iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova, od 1953. do 201. godine, Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Industrija je utjecala na proces deagrarizacije i u okolnim općinama, koji je intenzivniji u onim naseljima koja se nalaze u blizini Koprivnice, dok ona udaljenija još nisu pod utjecajem deagrarizacije. Tako je udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom u Koprivničkim Bregima 1981. godine 26,1%, a u Drnju 35,8%. S druge strane, udaljenija naselja poput Gole u Prekodravlju (69,5% poljoprivrednog stanovništva) ili Svetog Petra Orehovca na Kalniku (81,4%) imaju velike udjele poljoprivrednog stanovništva. Utjecaj se osjetio i nakon procesa intenzivne industrijalizacije, krajem 20. stoljeća, kada se najveće smanjenje udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom bilježi u općinama koje gravitiraju Koprivnici – u periodu od 1981. do 2001. godine, u Novigradu Podravskom za 80,7%, Koprivničkom Ivancu za 71,5%, Legradu za 70,0%, Đelekovcu za 69,7% te Peterancu za 65,4%.

Napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti ne uvjetuje i napuštanje ruralnih područja kao mjesta stanovanja, te dio stanovnika ostaje živjeti u takvim područjima, ali je zaposleno u djelatnostima sekundarnog ili tercijarnog sektora, ili u mjestu stanovanja ili u gradu, što je slučaj sa brojnim općinama u koprivničkoj okolici. Ipak, velik dio njih napušta ruralna područja te se preseljava u grad. Kako su kasnili procesi industrijalizacije i deagrarizacije,

tako u Hrvatskoj kasni i proces deruralizacije, koji je započeo sredinom 20. stoljeća i traje do današnjih dana. Proces deruralizacije u Koprivničko-križevačkoj županiji se ne odvija vremenski i teritorijalno jednakomjerno, tako do 1960-ih postoji polagani rast u većini naselja, ruralnih i urbanih, a zatim do počinje intenzivni proces napuštanja sela te rasta gradova (Feletar, 2002). Također, naselja koja se nalaze na holocenim i würmskim terasama, najvrjednijem dijelu Podravine, bilježe blagi pad, stagnaciju ili čak porast broja svojih stanovnika. Taj se porast najviše odnosi na gradove, ali i na naselja u blizini urbanih središta, odnosno prigradska naselja, što je slučaj i u Koprivnici (sl. 16).

Sl. 16. Promjena broja stanovnika naselja Grada Koprivnice u razdoblju od 1953. do 2011. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., broj stanovnika po naseljima*, www.dzs.hr (30. 6. 2017.);

Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, 2011: www.dzs.hr (30. 6. 2017.)

Od polovice 20. stoljeća, sva prigradska naselja Grada Koprivnice, osim Bakovčice i Jagnjedovca, bilježe povećanje broja stanovnika, dok je većina naselja Koprivničko-

križevačke županije zahvaćena intenzivnim procesom deruralizacije. Čimbenici koji su utjecali na povećanje broj stanovnika ruralnih naselja Grada Koprivnice su, između ostalog, koncentracija radnih mjesta, dobra prometna povezanost sa Koprivnicom te manji troškovi života.

5.2. Urbanizacija

Već spomenuti ubrzani gospodarski razvoj, a to se prije svega odnosi na razvoj industrije, izazvao je promjene u odnosu mjesta stanovanja i mjesta rada, i to ne samo kroz procese deagrarizacije i deruralizacije, nego je došlo i do snažne migracija u gradove. Tako su gradovi porasli ne samo brojem stanovnika, nego su se i počeli fizički širiti, a time se širi i gradski način života. Naime, razvojem poljoprivrede dolazi do viškova radne snage, koji novo zaposlenje nalazi u industriji, prometu, trgovini i drugim djelatnostima, koje su uglavnom smještene u gradovima. Dnevne migracije u smjeru selo-grad često nisu bile moguće, pa jačaju trajne migracije (Živić, 2003).

Urbanizacija obuhvaća ne samo pojavu i razvoj gradova, nego i kompleksne promjene u ruralnim sredinama s kojima se smanjuju razlike između sela i grada. Dakle, odnosi se na povećanje gradskog stanovništva te širenje gradskog načina života u ruralna područja. S obzirom kako se očituje u prostoru, dijelimo ju na primarnu i sekundarnu. Primarna urbanizacija obuhvaća koncentraciju stanovništva u granicama grada, stvaranje karakterističnih gradskih demografskih struktura, koncentraciju i razvoj sekundarni i tercijarnih djelatnosti te širenje urbanog prostora – stambenih zgrada, tvornica, parkova i sl. Pod sekundarnom urbanizacijom podrazumijevaju se demografske, socijalno-ekonomske, funkcionalne, fizionomske i druge promjene kojima se smanjuju agrarna obilježja u korist urbanih obilježja u ruralnim područjima (Vresk, 2002).

Temeljni pokazatelji urbanizacije je stupanj urbanizacije, odnosno udio i broj gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu nekog prostora. Dobra prometna povezanost je preduvjet širenja urbanizacije prema ruralnim naseljima, jer se naselja koja su bolje povezana s gradskim centrima brže razvijaju i urbaniziraju. Grad Koprivnica je imala jače poticajne faktore urbanog razvoja, stoga je urbanizacija vrlo izražena.

Osim udjelom gradskog stanovništva u ukupnom broju stanovništva, stupanj urbanizacije može se iskazati i drugim pokazateljima, kao što su udio nepoljoprivrednog stanovništva, nacionalni dohodak po stanovniku, udio iskorištenog teritorija od ukupnog teritorija neke zemlje i sl. (Vresk, 2002).

Od polovice 20. stoljeća, udio gradskog stanovništva se sve više povećava, kako u Koprivničko-križevačkoj županiji, tako i u cijeloj Republici Hrvatskoj. Također, i u Koprivnici raste udio gradskog stanovništva, sve do kraja 20. stoljeća, kada u razdoblju demografske tranzicije usporava porast udjela stanovnika grada (tab. 8). Takav blagi pad u posljednjih dvadesetak godina bio je i očekivan, s obzirom na gospodarske i druge promjene koje su se dogodile u tom razdoblju (Feletar, 2002).

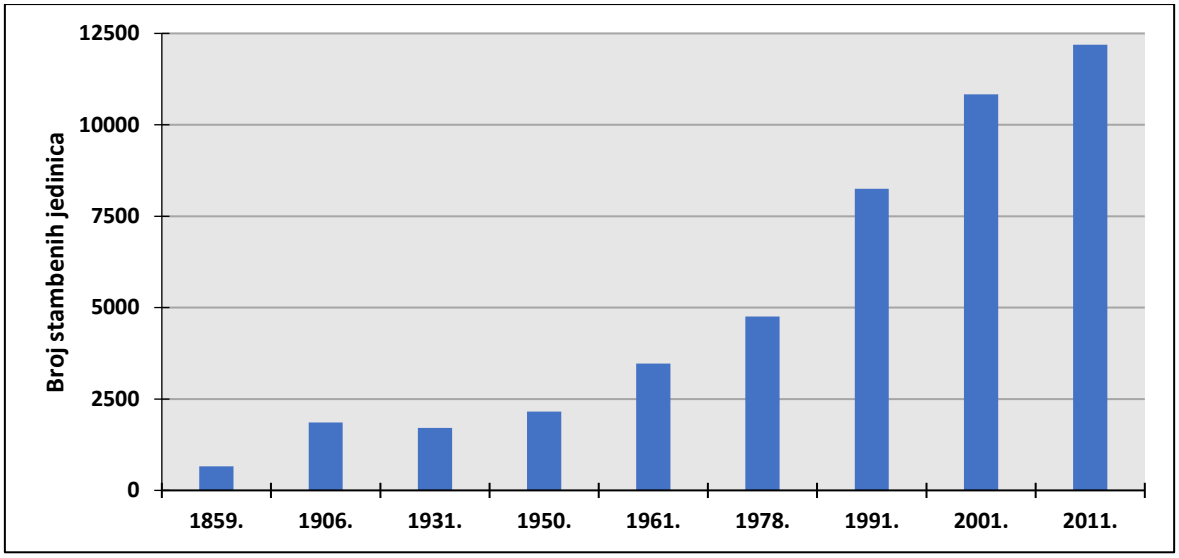
Tab. 8. Gradsko stanovništvo i udio u ukupnom broju stanovnika Grada Koprivnice od 1948. do 2011. godine

	1948.	**1953.**	**1961.**	**1971.**	**1981.**	**1991.**	**2001.**	**2011.**
Gradsko st.	8663	9566	11 444	16 150	20 812	24 238	24 809	23 955
Udio (%) u ukupnom st.	67,3	67,7	69,0	76,5	80,2	81,6	80,0	77,6

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., broj stanovnika po naseljima,* 2009: www.dzs.hr (23. 6. 2017.).
Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, 2011: www.dzs.hr (23. 6. 2017.)

Stupanj urbanizacije za prostor Republike Hrvatske 2011. godine iznosi 54,2%, što je manje nego u Koprivnici, dok za Koprivničko-križevačku županiju iznosi 35,9%, što je i logično, budući se u njoj nalaze samo tri grada, a u Koprivnici živi većina gradskog stanovništva Županije. Jedan od pokazatelja je i udio kućanstava bez zemljišta, što je urbanizacija veća, veći je i udio takvih kućanstava. Godine 1971. u Koprivnici je bilo 3304 kućanstava bez zemlje (51,2% ukupnog broj kućanstava), dok se 2011. godine ta brojka popela na 6601 kućanstvo (61,6%).

Također, još jedan pokazatelj urbanizacije je izgradnja stambenih jedinica. Porast broja stanovnika, posebice od 1960-ih, uvjetovao je i porast broja stambenih jedinica, koji se nastavio i unatoč blagom padu broja stanovnika od 2001. do 2011. godine (sl. 17). Tako je vidljiv konstantan porast broja stambenih jedinica pod utjecajem industrijalizacije i trajnih migracija u Koprivnicu, u kojoj se osjetio nedostatak prije svega stanova, gdje bi se nastanili radnici koji su se odlučili preseliti u Koprivnicu. S vremenom se taj problem manjka stambenih jedinica riješio, te je 2011. godine omjer ukupnog broja stanovnika i stambenih jedinica iznosio 2,5:1, dok je 1950. godine iznosio 6,5:1.

Sl. 17. Broj stambenih jedinica u Gradu Koprivnici, od 1859. do 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva 1991., Popis stanovništva 2001., Popis stanovništva 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb;

Feletar, D., 1979, 254.

6. Zaključak

Posljedice socijalno-geografske transformacije, kao što je povoljna biološka, ekonomska i obrazovna struktura, poticajan su faktor daljnjeg razvoja Grada Koprivnice, unatoč očekivanom padu broja stanovnika i pogoršanju biološke strukture u budućnosti. U takvim uvjetima, očekuje se povećanje stupnja polarizacije, u kojem će se Koprivnica sve više razvijati, a ostatak Koprivničko-križevačke županije stagnirati ili propadati, i u ekonomskom i u demografskom smislu. Tome ide u prilog i činjenica da je, prema Popisu stanovništva 2011. godine, od ukupnog stanovništva Grada Koprivnice, njih 54,4% nije rođeno u Koprivnici, već su se ondje doselili. Najviše njih se doselilo iz drugog grada ili općine Koprivničko-križevačke županije (43,7% svih migranata), što znači da je Koprivnica vrlo privlačna kao mjesto stanovanja, što i ne čudi, s obzirom na brojna radna mjesta i centralne funkcije.

Procesi i obilježja socijalno-geografske transformacije Grada Koprivnice bazirani su na hipotezama, koje su postavljene u uvodnom dijelu ovog rada.

1. Početkom druge polovine 20. stoljeća, u Hrvatskoj, pa tako i u Koprivnici, započinje proces intenzivne industrijalizacije, čime se počinje mijenjati struktura stanovništva Grada Koprivnice. Prvotno, mijenja se socio-ekonomska struktura stanovništva. Ta promjena je ponajprije vidljiva u sektorima djelatnosti, do polovine 20. stoljeća prevladava primarni sektor, zatim nakon toga dominira sekundarni sektor, pod utjecajem industrijalizacije. Konačno, krajem 20. stoljeća, procesima privatizacije, tranzicije i modernizacije industrije tercijarni sektor zapošljava najveći broj ljudi. Zatim se, razvojem školstva i povećanjem potrebe za obrazovanom radnom snagom, poboljšala obrazovna struktura, te se stoga povećava broj stanovništva sa završenom srednjom ili višom školom te fakultetom. Povećanjem zdravstvene zaštite i životnog standarda povećava se očekivano trajanje života, što utječe na nepovoljnu dobno-spolnu strukturu, koja ima oblik urne, što znači da je stanovništvo u fazi starenja. Takvi trendovi će se i nastaviti, s obzirom na pad stope nataliteta te rast stope mortaliteta. No, ti negativni trendovi mogli bi se ublažiti migracijama, potaknute radnim mjestima. Isto tako, pod utjecajem urbanizacije i deagrarizacije, mijenja se i morfološka struktura Grada. Sve je manje poljoprivrednih površina, koja se prvotno koriste za industrijske pogone i zone, a zatim zbog nedostatka stambenih jedinica, i za stambene zone.

2. Grad Koprivnica oduvijek je imala povoljan prometni položaj, na sjecištu dva pravca, onog koji je najpovoljniji prijelaz iz Panonske nizine prema Jadranskom moru te onog koji povezuje srednju i zapadnu Europu sa njenim jugoistočnim dijelom. Tako je i danas, kada se tu sijeku longitudinalni pravac, koji paralelno prati rijeku Dravu te transverzalni pravac, koji povezuje zemlje koje nemaju izlaz na more, poput Mađarske, sa Jadranskim morem. Koprivnica takav prometni položaj uvelike koristi, te je promet jedan od najvažnijih faktora za razvoj industrije. Zbog toga je Koprivnica postala nositelj razvoja cijele Podravine, jer se tu najranije i najizraženije razvila industrija, a time i svi procesi socijalno-geografske transformacije. Koprivnica svoj utjecaj širi i na okolno područje, te su naselja u blizini Koprivnice pod jačim utjecajem preobrazbe, a taj utjecaj slabi udaljavanjem od Grada. Također, vidljiv je i porast broja dnevnih migranata.
3. Osnovni procesi socijalno-geografske transformacije svakako su industrijalizacija i deagrarizacija, koji su uvjetovani ubrzanim razvojem djelatnosti sekundarnog, a kasnije i tercijarnog sektora. Ti su procesi u Koprivnici imali najveći značaj tokom 1970-ih i 1980-ih godina 20. stoljeća. Tako se u tom razdoblju broj zaposlenih u koprivničkoj industriji utrostručio, ali je od 1991. godine prisutan pad zaposlenih, kada dio industrije propada, a dio radnika je zamijenjen suvremenom tehnologijom. Također, poljoprivrednog stanovništva u Koprivnici je sve manje, od nekadašnje trećine ukupnog stanovništva, udio poljoprivrednog stanovništva smanjio se na praktički zanemarive vrijednosti, od 1,2% ukupnog stanovništva. Isto tako, povećava se broj kućanstava bez poljoprivrednog zemljišta. Te činjenice upućuju na to da je poljoprivreda za stanovništvo Koprivnice sve više samo dodatni izvor zarade, a sve manje glavni izvor prihoda.
4. U počecima razvoja industrije, ona se smještala u gradovima, što je uzrokovalo migraciju stanovništva iz ruralnih krajeva u urbane. Takav slučaj je i u Koprivnici, koja bilježi konstantan rast broja stanovnika za vrijeme industrijskog razvoja. Ipak, u posljednjem međupopisnom razdoblju, vidljiv je pad broja stanovnika, koja se uklapa u trendove koji su zahvatili i većinu Hrvatske. No, takav pad broja stanovnika je minimalan i očekivan, s obzirom na to da su stope mortaliteta veće od stope nataliteta te nepovoljnu biološku strukturu stanovništva. Zamjetan je trend povećanja gradskog stanovništva u ukupnom, što je utjecalo na urbanizaciju Koprivnice. Također, unatoč sve zamašnijem trendu deruralizacije, koji pogađa cijelu

Koprivničko-križevačku županiju, ruralna naselja u blizini gradova, nisu zabilježila pad broja stanovnika. To vrijedi i za prigradska naselja Grada Koprivnice, koja su čak i povećale broj stanovnika. Uzrok tome je koncentracija radnih mjesta, dobra prometna povezanost sa Koprivnicom te manji troškovi života, tako da se stanovništvo rijetko odlučuje na migraciju van grada Koprivnice. Također, valja napomenuti kako je Koprivnica drugi najveći grad u Hrvatskoj, iza Samobora, u kojem je stopa prireza porezu na dohodak 0,0%, što je zasigurno jedan od privlačnih faktora za doseljavanje.

Prije svega industrijalizacija, a zatim i ostali procesi socijalnogeografske transformacije uvelike su promijenili morfološku, a posebice socio-ekonomsku strukturu Grada Koprivnice. Time su sve postavljene hipoteze potvrđene. Industrija je postala pokretač razvoja te magnet za kvalificiranu i obrazovanu radnu snagu. Tako se Koprivnica u vrlo kratkom razdoblju preobrazila iz agrarnog i obrtničko-manufakturnog grada u jedno od najznačajnijih industrijskih središta Republike Hrvatske.

7. Literatura

- Biljan-August, M., 2000: Statistička analiza stope nezaposlenosti primjenom piramidalnog modela, *Ekonomski pregled* 51 (5-6), 452-465.
- Buković, D., Kovačić, B., 2016: 400 županijskih naj – Koprivničko-križevačka županija, *Privredni vjesnik* 3940, 120.
- Cvitanović, A., 2002: *Geografski rječnik*, Hrvatsko geografsko društvo Zadar, Zadar.
- Feletar, D., 1977: Dnevne migracije u Koprivnicu, *Geografski glasnik* 39, 45-65.
- Feletar, D., 1979: Utjecaj industrije na urbanistični razvoj Koprivnice, *Geographica Slovenica* 10, 251-258.
- Feletar, D., 1984: *Industrija Podravine*, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb.
- Feletar, D., 1988: *Podravina – općine Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Centar za kulturu - OOUR Muzej grada Koprivnice, Koprivnica.
- Feletar, D., 2002: Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije - s osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001. godine, *Podravina* 1 (1), 5-30.
- Feletar, D., Feletar, P., 2008: Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, *Podravina*, 7 (13), 167-212.
- Feletar, P., 2011: Industrija Podravine - od manufaktura do deindustrijalizacije (Glavne etape i procesi), *Podravina* 10 (20), 115-162.
- Fischer, M., 1984: Razvoj organizacije prostora Koprivnice od 18. stoljeća do danas, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 8 (1), 33-43.
- Lukić, A., 2012: *Mozaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor.
- Malić, A., 1981: *Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske*, Geografsko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Matica, M., 2007: Suvremeni promet - uvjet razvoja Koprivnice, *Podravina* 6 (11), 7-27.
- Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.

- Pejnović, D., 1993: Utjecaj prometnog sustava na socijalnogospodarski razvoj i organizaciju prostora ličke regije, *Geografski glasnik* 55, 157-181.
- Planić-Lončarić, M., 1984: Organizacija prostora Koprivnice do 19. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 8 (1), 7-31.
- Puljiz, V., 1977: *Eksodus poljoprivrednika,* Biblioteka Sociologije sela, Zagreb.
- Šegota, T., Filipčić, A., 1996: *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 1993: Prometne osovine i osovine urbanizacije Središnje Hrvatske, *Geografski glasnik* 55, 81-88.
- Vresk, M., 1995: Regionalna struktura Hrvatske, *Geografski glasnik* 57, 55-70.
- Vresk, M., 2002: *Grad i urbanizacija: osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb.
- Živić, D., 2003: Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001., *Revija za sociologiju* 34 (1-2), 57-73.
- Živić, D., Pokos, N., Turk, I., 2005: Basic Demographic Processes in Croatia, *Hrvatski geografski glasnik* 67 (1), 27-44.
- Žmegač, A., 1997: Slučaj nekadašnje tvrđave u Koprivnici: tipična i atipična obilježja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 21 (21), 63-67.

8. Izvori

- *Dnevni i tjedni migranti*, 2015: www.dzs.hr (21. 6. 2017.)
- *Generalni urbanistički plan Koprivnice*, ASK Atelier, Zagreb, 2014.
- *Hrvatska enciklopedija*, http://www.enciklopedija.hr (15. 6. 2017.)
- *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., broj stanovnika po naseljima*, www.dzs.hr (23.06.2017.)
- *Odluka o razvrstavanju javnih cesta, Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture*, NN 66/2013, Zagreb, 2013.
- *Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po gradovima/općinama*, 2006: www.dzs.hr (7. 7. 2017.)
- *Popis stanovništva 1953: Djelatnost i poljoprivredno stanovništvo*, Knjiga V, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1960.
- *Popis stanovništva 1953: Ekonomska obilježja stanovništva*, Knjiga XII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1960.

- *Popis stanovništva 1961. godine: Ekonomske karakteristike I. dio*, Knjiga III, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1964.
- *Popis stanovništva 1961. godine: Poljoprivredno stanovništvo*, Knjiga XV, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1964.
- *Popis stanovništva 1961. godine: Spol i starost*, Knjiga XI, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965.
- *Popis stanovništva 1971. godine: Domaćinstva prema veličini posjeda i izvorima prihoda*, Knjiga XII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1975.
- *Popis stanovništva 1971. godine: Ekonomske karakteristike*, Knjiga III, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1975.
- *Popis stanovništva 1971. godine: Poljoprivredno stanovništvo*, Knjiga XI, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1975.
- *Popis stanovništva i stanova 1971. godine: Stanovništvo: spol i starost*, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1975.
- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981.: Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima*, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1985.
- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981.: Stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima*, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1985.
- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Republički zavod za statistiku*, Zagreb, 1984.
- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini: Stanovništvo po naseljima prema školskoj spremi*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1986.
- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini: Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1986.
- *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Broj i površina stanova prema načinu korištenja i druge nastanjene prostorije, po naseljima*, Dokumentacija 888, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka, 1991.: Stanovništvo staro 15 i više godina, prema spolu, školskoj spremi i pismenosti*, Dokumentacija 960-7, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995.

- *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991.: Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti*, Dokumentacija 885, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka, 1991.: Stanovništvo prema spolu i starosti po općinama*, Dokumentacija 960-1, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991.: Poljoprivredno stanovništvo u zemlji, prema aktivnosti i spolu*, Dokumentacija 886, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991.: Stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- *Portal Athena Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb*, athena.muo.hr, (12. 6. 2017.)
- *Površina korištenog poljoprivrednog zemljišta te broj stoke i peradi privatnih kućanstava*, 2015: www.dzs.hr (3. 7. 2017.)
- *Prikaz broja i površine ARKODA po naseljima i vrsti uporabe poljoprivrednog zemljišta,* Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, Zagreb, 2017.
- *Prostorni plan uređenja Grada Koprivnice*, Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb, 2006.
- *Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima Hrvatske 1964. - 2016*., Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, Narodne novine 90/1992, Zagreb, 1992.